

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2012

Stanislava VYKOUKALOVÁ

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

ANALÝZA SOCIÁLNO-ETICKÝCH ASPEKTOV NÁHRADNEJ RODINY
V SPOLOČNOSTI

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Študijný program:

Aplikovaná etika – etická expertíza a
etické poradenstvo

Školiace pracovisko:

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky

Školiteľ:

Doc. PaedDr. Igor Lomnický, PhD.

Nitra 2012

Stanislava VYKOUKALOVÁ

Pod'akovanie

Touto cestou si dovoľujem vysloviť úprimné pod'akovanie môjmu školiteľovi Doc. PaedDr. Igorovi Lomnickému, PhD., za jeho pomoc, usmerňovanie a odborné rady pri vypracovaní mojej diplomovej práce.

Abstrakt

Zámerom predloženej práce je prezentovať náhradnú rodinu ako integrálnu súčasť spoločnosti. Nosnou myšlienkou našej práce je pozitívny potenciál a hodnota náhradnej rodiny v celospoločenskej rovine. Zameriavame sa na jej špecifiká, pričom priestor dávame historickým i sociálno-právnym aspektom. Výsledkami komparácie jednotlivých hľadísk rodiny biologickej a náhradnej poukazujeme na problematiku inakosti, inej identity, stigmatizácie náhradnej rodiny, a potreby kladných osobnostných kompetencií osvojiteľov. V postupnosti sa venujeme jednotlivým spoločensko-etickým sféram náhradného rodičovstva, vychádzajúcim zo sociálnej dimenzie človeka. Medzi ne patria manželstvo, partnerstvo ako i ukotvenie rodiny v širšom sociálnom prostredí. Poukazujeme na dôležitosť spoločenskej ochrany rodiny, detí a mladistvých spoločenským zriadením. Venujeme priestor problematike bezdetnosti, ktorej jedným z riešení môže byť vznik nebiologického rodičovstva. Celý kontext práce je situovaný do roviny hľadania etických poznatkov a praktických inšpirácií pre skvalitnenie sociálneho života a medziľudských vzťahov náhradnej rodiny a jej okolia.

Kľúčové slová: náhradná rodina, spoločnosť, hodnota, dieťa, rodičovstvo

Abstrakt

The goal of the work is to present adoptive family as an integral part of the society. The leading motive of the work is a positive potential and value of adoptive families at the general society levels. We focus at its specifics, while we also talk about historical and socio-jurisdictional aspects. The results of the comparison of individual aspects of biological and adoptive families point to the problems of differences, different identities, stigmatisation of adoptive families and the need of positive personal competencies of the adopters. We talk about individual socio-ethical spheres of adoptive parenthood, originating from the person's social dimension. They are marriage, partnership and the placement of family in broader social environment. We point out the importance of societal protection of family, children and adolescents. Further we talk about the problems of childless families, solution of which could be the creation of abiological parenthood. The whole work is situated into the level of quest for ethical knowledge and practical inspirations for social life improvement and improvement of interpersonal relationship of the adoptive family and its environment.

Keywords: adoptive family, society, value, child, parenthood

Obsah

1. Vymedzenie základných pojmov.....	7
1.1 Klasifikácia a pojem hodnoty.....	7
1.1.1 Členenie hodnôt.....	8
1.1.2 Valencia hodnôt	9
1.1.3 Rodina z hľadiska hodnoty.....	9
1.2 Spoločenstvo rodiny.....	10
1.2.1 Charakteristické znaky rodiny.....	10
1.2.2 Rodina - základný model sociálnych vzťahov.....	11
1.2.3 Rodina ako sociálna jednotka v kontexte sociálnej skupiny.....	12
1.3 Klasifikácia typov a funkcií rodiny.....	14
1.3.1 Typy rodiny.....	14
1.3.2 Funkcie rodiny.....	16
1.3.3 Socializačný proces	17
2. Komparácia biologickej a náhradnej rodiny.....	18
2.1 Charakteristika historických špecifik starostlivosti o opustené deti.....	18
2.1.1 Konkretizácia jednotlivých dejinných etáp.....	19
2.1.2 Vývoj starostlivosti v oblasti nášho územia.....	21
2.2 Právne aspekty náhradnej rodiny.....	22
2.2.1 Dieťa ako objekt sociálnej ochrany.....	23
2.2.2 Náhradná starostlivosť.....	24
2.2.3 Ústavná výchova.....	25
2.3 Špecifiká náhradnej rodiny	29
2.3.1 Rozdiely vo vzniku biologickej a náhradnej rodiny.....	29
2.3.2 Osobnostné kompetencie náhradného rodiča.....	32
2.3.3 Proces utvárania identity v prostredí náhradnej rodiny.....	34
3. Vybrané spoločensko-etické aspekty problematiky náhradného rodičovstva.....	37
3.1 Interpretácia spoločnosti	37
3.1.1 Sociálna dimenzia človeka	37
3.1.2 Rodina ako objekt štátnej ochrany.....	38
3.1.3 Ochrana detí a mladistvých.....	39
3.2 Dimenzie sféry partnerstva a rodičovstva	40

3.2.1 Inštitúcia manželstva.....	40
3.2.2 Dezintegrojujúce faktory manželstva.....	41
3.2.3 Problematika bezdetného partnerstva	42
3.3 Spoločenská sféra rodiny	44
3.3.1 Ukotvenie rodiny v spoločenskom systéme.....	44
3.3.2 Pozitívny sociálny potenciál náhradnej rodiny	45
3.3.3 Sanácia biologickej rodiny	47
4. Praktické účinky aplikácie etiky na posilnenie medziľudských vzťahov v oblasti náhradného rodičovstva.....	50
4.1 Konkretizácia jednotlivých etických inšpirácií	50
4.1.1 Pozitívne medziľudské spôsobilosti	50
4.1.2 Vybrané etické odporúčania pre prekonávanie stavu bezdetnosti	54
4.1.3 Starostlivosť o duševné zdravie náhradných rodičov.....	56
4.2 Tolerančné princípy prostredí náhradnej rodiny.....	58
4.2.1 Pojem tolerancia.....	58
4.2.2 Faktory sociálnej percepcie.....	59
4.2.3 Spoločenská stigmatizácia náhradnej rodiny.....	60
4.3 Náhradná rodina v kontexte zodpovedného rodičovstva.....	62
4.3.1 Charakteristické znaky plánovaného rodičovstva.....	63

Úvod

V rámci témy našej diplomovej práce sa venujeme problematike náhradného rodičovstva. Tento typ rodín, založený na nebiologických príbuzenských vzťahoch, je nevyhnutnou súčasťou spoločnosti. Vždy existujú rodiny, ktorých schopnosť plnenia svojich základných funkcií je tak vážne narušená, že spoločnosť prostredníctvom opatrení štátu musí zabezpečiť opustenému dieťaťu vhodnú starostlivosť.

Prezentovaná práca sa sústreďuje najmä na hodnotu, postavenie a vzájomný vzťah náhradnej rodiny v spoločnosti. Predstavujeme náhradné rodičovstvo širokospektrálny jav rôznych aspektov sociálnych vzťahov. Dôraz kladieme na emocionálno-etickú stránku jej mikro a makrosociálneho prostredia. Kľúčový faktor jej hodnotnosti je prezentovaný v jedinečnosti a nezastupiteľnom význame v kontexte pozitívneho výchovy a formovania a výchovy opusteného dieťaťa. Naliehavosť odtabuizovania tejto témy pre verejnosť je čoraz aktuálnejšia. Nebiologické rodičovstvo zahŕňa v sebe silný etický prvok dávania a obetovania, bezpodmienečného prijatia a akceptácie inej ľudskej bytosti, čím nesie v sebe myšlienku prosociálnosti. Preto patrí do sféry záujmu etiky, a predstavuje možnosti vedeckého skúmania, konštruktívnych diskusií a polemík.

Cieľom práce je identifikovať jednotlivé sociálno-etické aspekty náhradnej rodiny vyplývajúce z jej postavenia v spoločnosti. Zároveň objasnením špecifických faktorov náhradného rodičovstva prezentovať jeho hodnotu a význam. V aplikačnej časti práci sa pokúšame vytvoriť priestor pre praktické odporúčania a inšpirácie v rámci dimenzie etiky rodinného a manželského poradenstva, so zameraním na osvojiteľov a ich sociálne prostredie.

Práca má teoreticko-aplikačný charakter. Metodika spracovania pozostáva zo získania poznatkov štúdiom odbornej literatúry, pričom základné disciplinárne východisko tvorí etika, psychológia, sociológia a axiológia. Analýzou, syntézou a komparáciou interdisciplinárnych teoretických východísk formulujeme závery vhodné na ich aplikáciu v rámci praktických oblastí rodinného, manželského ale i širšieho spoločenského života náhradnej rodiny.

Prvá kapitola definuje základné teoretické pojmy a koncepty práce. Klasifikujeme a následne členíme hodnoty z viacerých hľadísk, vychádzajúc z poznatkov axiológie a filozofie. V nadväznosti na podkapitolu venovanú valencii hodnôt poukazujeme na dôležitosť pozície rodiny v rámci hodnotového systému človeka. V ďalšom okruhu kapitoly vyme-

dzujeme rodinu ako sociálnu skupinu, pričom stručne konkretizujeme kritériá klasifikácie sociálnych skupín. Následne charakterizujeme jednotlivé znaky rodiny, jej formy usporiadania, typy a funkcie. Predstavujeme ju ako základný model sociálnych vzťahov, ktorý má primárny význam v rámci socializačného procesu jedinca.

V druhej kapitole sa zaoberáme komparáciou špecifik biologického a náhradného rodičovstva. V jej úvode prinášame stručný pohľad na starostlivosť a ochranu opustených detí v priebehu jednotlivých dejinných etáp až po súčasné obdobie. V podkapitole venovanej právnym aspektom náhradnej rodiny identifikujeme sociálno-právnu ochranu detí, rodičovské práva a povinnosti ako i kompetencie a opatrenia štátnych orgánov v prípade ich porušovania. Následne vymedzujeme jednotlivé formy náhradnej rodinnej starostlivosti, pričom sa detailnejšie zameriavame na ústavnú starostlivosť. Popisujeme jej vplyv na dieťa v rámci jeho osobnostného vývoja, pričom vychádzame z poznatkov odbornej literatúry o základných psychické potrebách detí, i typológií psychickej deprivácie detí v ústavnom zariadení. Okruh podkapitoly zameranej na špecifiká náhradnej rodiny poukazuje na rozdielne faktory sprevádzajúce vznik biologickej a náhradnej rodiny. Približujeme situácie, problémy, konflikty a dilemy s ktorými sa rodina biologická nestretáva. Pozornosť upriamujeme na náhradného rodiča, so zreteľom na jeho kladné osobnostné kompetencie ako sú empatia a prosociálnosť. V závere kapitoly venujeme samostatný priestor problematike procesu tvorby identity dieťaťa v prostredí náhradnej rodiny. Analyzujeme pojem inej identity, pričom do popredia vystupuje otázka budovania identity detí iného etnika, predovšetkým rómskeho pôvodu.

Tretia kapitola sa zameriava na vybrané spoločensko-etické aspekty problematiky náhradného rodičovstva. V úvode je jej obsahovou náplňou interpretácia pojmov spoločnosť, sociálna dimenzia človeka a spoločné dobro. Samostatný priestor následne venujeme rodine ako objektu spoločenskej ochrany, pričom sa sústreďujeme na ochranu detí a mladistvých. Problematikou rodičovstva spájame s dimenziami partnerského a manželského života, aspektom plodnosti a schopnosti reprodukcie jednotlivca. Poukazujeme na problematiku bezdetnosti, ktorá môže dezintegrujúco zasahovať do osobnej sféry partnerov. Posledný okruh kapitoly venujeme ukotveniu rodiny v rámci spoločenského systému. Zameriavame sa na pozitívny potenciál náhradnej rodiny, a jej prínos pre spoločnosť v intenciách reštrukcie sociability dieťaťa. Na záver definujeme sanáciu biologickej rodiny ako

možnosť nápravy jej narušených základných funkcií, a možnosti sociálno-právnych orgánov štátu pri prevencii zlyhania rodiny.

Štvrtá kapitola prezentuje výsledky spracovaných teoretických poznatkov v podkapitolách s aplikačným charakterom. Jej snahou je objasniť možnosti etického pôsobenia pri prekonávaní záťažových životných situácií počas bezdetnosti, ako i priblížiť vhodné spôsobilosti pre podporu pozitívnosti v medziľudských vzťahoch. Venujeme sa praktickým inšpiráciám pre náhradných rodičov v rámci starostlivosti o ich duševné zdravie a harmóniu rodinného života. Zdôrazňujeme nevyhnutnosť tolerancie ako významného faktoru prevencie stigmatizácie náhradnej rodiny v spoločnosti, pričom popisujeme vplyv postojov, predsudkov a stereotypov v myslení na vnímanie a hodnotenie inej osoby. V závere kapitoly kladieme dôraz na hodnotu náhradnej rodiny ako významný prvok zodpovedného rodičovstva.

1. Vymedzenie základných pojmov

Východiskové pojmy našej diplomovej práce predstavujú predovšetkým kategórie rodiny (biologickej a náhradnej), a jej hodnota v spoločnosti. V nasledujúcich kapitolách ich stručne charakterizujeme, a približujeme ich jednotlivé aspekty.

1.1 Klasifikácia a pojem hodnoty

Problematikou hodnôt a hodnotenia a sa zaoberá špecializovaná vedná disciplína **axiológia**. Teoretické vymedzenie pojmu hodnota uvádza Brožík (2004, s. 81) nasledovne: „Hodnota je kvalita funkcie, meraná adekvátnou normou“. Každý jedinec meria kvalitu funkcie inou, svojou vlastnou osobnou normou, pričom vychádza zo svojich jedinečných skúseností. Ten istý objekt tak nadobúda pre každého človeka celkom odlišnú hodnotu. Jedinec diferencuje podľa subjektívnej dôležitosti vecí, udalostí, vzťahov a poznatkov. „Každý človek svojou vlastnou voľbou hodnotových kritérií rozhoduje o tom, ako sa mu bude reálna podoba tohto sveta javiť, akú hodnotu nadobudnú pre neho všetky veci, javy, udalosti“ (Brožík, 2004, s. 64). Uvedomovanie si kvality hodnotovej funkcie ovplyvňujú normy, ktoré si v priebehu životného cyklu osvojujeme. Iba človek je schopný hodnotením sveta, ktorý ho obklopuje zámerne a cieľavedome usmerňovať vlastné správanie.

Hodnotenie umožňuje definovať určitosť kvality funkcií podľa ich príslušnosti napríklad ako etickú, estetickú, náboženskú, kultúrnu, enviromentálnu a pod. „Hodnotiť nejakú skutočnosť znamená zaradiť ju do určitej sústavy, do určitého rámca, do určitého systému informácií“ (Olivar, 1992, s. 94). Pozitívna alebo negatívna hodnotovosť sa určuje pozíciou tejto skutočnosti v spoločenskej praxi. „Byť hodnotným znamená predovšetkým zaujímať celkom určitú pozíciu v sieti vzťahov, ktoré generalizujú ľudia svojou činnosťou“ (Brožík, 2004, s. 88).

Hodnoty charakterizuje značná premenlivosť, menia sa z generácie na generáciu. V každom životnom cykle však človeka ovplyvňujú a usmerňujú. Chápanie zmyslu vlastného života je úzko späté s hodnotovými orientáciami jedinca. Hodnoty a normy rodiny sú kľúčovým faktorom socializačného procesu - predovšetkým v rámci socializácie dieťaťa. Preto je dôležité „živé vedomie jednoty a súlad s cieľmi, pre ktoré sa skupina utvára, a súlad s duchom spoločenstva, ktorý svojich členov vzájomne spája. Ide najmä o spoločenstvo podľa pôvodu (rodina)“ (Spiazzi, 1997, s. 94).

1.1.1 Členenie hodnôt

Hodnoty členíme na základe viacerých hľadísk:

Z filozofického hľadiska delíme hodnoty podľa Lencza (1999, s. 11) na „cieľové (sú hodnotou sami osebe, absolútne, napr. láska) a inštrumentálne (majú hodnotu vzhľadom na nejaký cieľ, na inú hodnotu napr. peniaze)“.

Axiológia rozlišuje hodnoty vecné, ktoré sú výsledkom merania kvality praktických funkcií hodnotovosti ich nositeľov, a hodnoty významové, ktoré sú výsledkom oceňovania kvality sémiotických, významových funkcií.

Praktické hľadisko rozdeľuje hodnoty na: „činnostné, ktoré treba realizovať aktívne, prostredníctvom činností, ktoré tieto hodnoty vytvárajú, a postojové hodnoty, ktoré sa realizujú v postojoch, ktoré človek zaujme“ (Lencz, 1999, s. 12).

Konkrétnejšie delenie hodnôt sa klasifikuje:

- **z hľadiska procesu hodnotenia** vnímame hodnotu ako predmet hodnotenia, a jeho pozíciu hodnoteného objektu, alebo ako výsledok hodnotenia, čiže ako kvalitu funkcie už zmeranú príslušnou normou.
- **z hľadiska predmetu hodnotenia** poznáme hodnoty reálnych objektov, ktoré sa nachádzajú v prostredí nášho života, a konceptuálne, myslené hodnoty, ktorých typickým reprezentantom sú ideály, či hodnotové predstavy.
- **z hľadiska subjektu hodnotenia** rozdeľujeme hodnoty na osobné, ktoré zvyčajne má predmet hodnotenia iba pre jedného človeka, a spoločenské, špecificky ľudské.
- **z hľadiska motivácie** rozlišujeme hodnoty východiskové, s ktorými sme v reálnom kontakte a ktoré uspokojujú naše potreby, a hodnoty očakávané, na ktoré aspirujeme.
- **z hľadiska polarít** delíme hodnoty na kladné, pozitívne vychádzajúce v ústrety ľudským potrebám a záporné, ktoré majú na jedinca negatívny vplyv.

V rámci konkrétnejšieho členenia uvádza Lencz (1999, s. 11) **hierarchiu hodnôt**. Klasifikuje „infrahumánne hodnoty (spoločné so zvieratami) predstavujú ich zmyslové a biologické hodnoty. Inframorálne hodnoty sú napr. ekonomické, intelektuálne, duchovné spoločenské, sociálne a súvisiace s vôľou. Iným typom sú ľudské, morálne hodnoty, ktoré vyjadrujú kvalitu osobnosti, a náboženské hodnoty, (napr. zbožnosť), ktoré vyplývajú zo vzťahu k Bohu“.

1.1.2 Valencia hodnôt

Valencia hodnôt predstavuje intenzitu, s akou hodnota na človeka pôsobí. Pôsobíť môže pozitívne, príťažlivo, ale i negatívne, odpudivo. Dôležitú úlohu zohráva skúsenosť jednotlivca s danou hodnotou a jej vzácnosť. „Hodnoty, ktoré sú celkom samozrejme dostupné, ktoré bez zvyšku uspokojujú naše potreby, lebo ich je nadostač, také hodnoty zvyčajne oceňujeme veľmi nízko a prestávame im venovať pozornosť“ (Brožík, 2004, s. 161). Naopak hodnoty, ktoré sú ťažko dostupné, alebo zriedkavé sa stávajú objektom našich túžob. Oceňujeme ich mimoriadne vysoko. Čím je hodnota nedostupnejšia a vzácnejšia, tým je pre človeka žiaducejšia. Vyplýva to z faktu, že neuspokojená potreba zvyšuje valenciu hodnoty. Premennivosť hodnôt je veľmi vysoká. Príťažlivosť hodnoty sa môže zmeniť na odpudivosť a naopak, alebo na ľahostajnosť. Týka sa to predovšetkým tých hodnôt „ktorých potreba je v určitej situácii plne uspokojená, a preto sa nimi v danom čase netreba prakticky zapodievať“ (Brožík, 2004, s. 103).

1.1.3 Rodina z hľadiska hodnoty

„Každodenne máme dočinenia aj s takými hodnotami, „ktoré si vôbec neuvedomujeme, hoci sú funkčné a neraz veľmi významne podmieňujú náš vlastný život“ (Brožík, 2004, s. 103).

Ako charakteristický príklad možno uviesť rodinu. V živote človeka je často prijímaná so značnou samozrejmou. Vyplýva z to zo skutočnosti, že funkcie, ktoré hodnotíme „nadbúdajú diferencované hodnotové funkcie vďaka pozíciám, ktoré zaujímajú v systéme ľudských činností“ (Brožík, 2004, s. 68). Rodina nás zvyčajne obklopuje od narodenia, sme súčasťou jej súčasťou. Potreba niekam patriť, byť členom sociálnej skupiny, je tým napĺňaná bez námahy a automaticky. Jedinci bez domova, medzi ktoré patria predovšetkým opustené deti môžu vnímať potrebu rodinného života ako plne neuspokojenú. Nedostupnosť vlastnej rodiny maximálne zvyšuje jej vzácnosť, a tým podmieňuje jej vysokú valenciu. Ako uvádza Lencz (1999, s. 12) „s otázkou hodnôt súvisí otázka sebarealizácie a šťastného života“. Napĺňanie tejto potreby je zamerané predovšetkým na hodnoty rodinného života. Dôležitosť a jedinečnosť potreby rodiny a domova je daná prirodzenou ľudskou potrebou blízkych ľudí.

Z etického hľadiska uvádza Lomnický (2004, s. 132) rodinu ako univerzálny systém, ktorý sprostredkúva deťom „model správania a základnú hodnotovú orientáciu, normy a hodnoty mravného správania, pestuje mravné vlastnosti, návyky, mravné presvedčenie, postoje a

motívy konania,vedie dieťa k láske, empatii, akceptácii druhého človeka, formuje postoje k partnerovi opačného pohlavia, k manželstvu, rodičovstvu, vedie ho k úcte k životu a jeho rešpektovaniu, odkrýva opravdivú hĺbku života z pohľadu viery a formuje veriace svedomie človeka“. Základné hodnoty rodiny, pozitívne ovplyvňujúce hodnotovú orientáciu jej členov ako i sociálny život sú najmä „čestnosť, dobrota, serióznosť, veľkodušnosť, skromnosť, vernosť vlastným povinnostiam a zmysel pre zodpovednosť“ (Spiazzi, 1997, s. 51).

1.2 Spoločenstvo rodiny

Rodinu tvoria jej členovia, ktorých spájajú pokrvné, príbuzenské zväzky, alebo zväzky na základe právnych úkonov. Ako uvádza Rozinajová (1992, s. 153), zvyčajne sa zakladá „na manželskom zväzku, ktorého spoločensvo je rozšírené o vlastné potomstvo alebo potomstvo z adopcie“. Podobné vymedzenie definuje Schafferová (1995, s. 9) „rámec rodiny udáva muž a žena, matka a otec spolu s deťmi, ktoré sa do rodiny narodili, alebo boli osvojené“.

1.2.1 Charakteristické znaky rodiny

Existencia rodiny vychádza z určitých skutočností:

- a) rodina je skupinou, ktorej sú **vlastné isté hodnoty**. Preferované sú zvyčajne domáca jednota a spoločný rodinný život. „Rodina plní funkciu modelu a považujeme ju za univerzálny systém, v ktorom sa deťom odovzdávajú hodnotové vzorce, základný model medziľudských vzťahov“ (Rozinajová, 1992, s. 128). Hodnoty rodiny pozitívne alebo negatívne ovplyvňujú utváranie hodnotových orientácií jedinca. „Rodina teda môže byť skutočne autonómnym centrom hodnôt, ktoré umožní kritické povedomie na všetkých úrovniach“ (Olivar, 1992, s. 174).
- b) rodina je **oddeleným uzatvoreným sociálnym svetom**. „V žiadnom inom ľudskom spoločensve na zemi nežijú ľudia tak blízko seba ako v manželstve a rodine“ (Lomnický, 2000, s. 81). Súkromie a hranice rodiny sú jej prísne členmi strážené.
- c) v rodine existujú **sociálne vzťahy**, ktoré môžu slúžiť ako model ideálnych ľudských vzťahov. „Rodinné spoločensvo má šíriť a zabezpečovať psychosomatickú, duchovnú a právnu integráciu ľudského páru a potomstva“ (Spiazzi, 1997, s. 58). Jej členovia majú na seba významný vplyv v sfére duševnej, emocionálnej,

intelektuálnej i fyzickej. Dieťa sa učí nielen rešpektovať druhých, ale i uvedomovať si svoje vlastnú hodnotu tým spôsobom, aký si v prostredí domova osvojuje.

- d) v každej rodine sú **prítomne isté obrady**, ktoré posilňujú pocit vzájomnosti, spolupatričnosti, solidarity a náklonnosti. Najčastejšie sú spojené so svadbou alebo s narodením dieťaťa. „Muž a žena sa príchodom dieťaťa stávajú malým kolektívom, ktorý sa sklátil v jednom MY, ktorý spája pocit spolupatričnosti, v ktorom je spoločné čosi, čo nemožno rozdeliť – to sú spoločné deti“ (Rozinajová, 1990, s. 144).
- e) rodina hrá **zásadnú rolu v udržiavaní sociálneho poriadku**. Zároveň slúži na zhromažďovanie kapitálu. „Rodina, v ktorej sa človek narodí ovplyvňuje jeho životné šance cez kultúrny, ekonomický a sociálny kapitál rodiny“ (Bačíková, 2002, s. 123).
- f) pre jedinca je rodina **silným emocionálnym zázemím**. Zabezpečuje pocit istoty, uznanie, ziskava v nej prvé emocionálne skúsenosti: „rodina si zachováva svoju tradičnú formu a zostáva zdravým jadrom, oázou pomoci“ (Lomnický, 2000, s. 88). Je najvhodnejším prostredím pre citový život ako dieťať tak i dospelého jedinca.

1.2.2 Rodina - základný model sociálnych vzťahov

V rámci spoločnosti predstavuje rodina jej najdôležitejšiu sociálnu skupinu. „Rodina je najuniverzálnejšou formou, v ktorej každý z nás prežíva svoj život“ (Lesková, 2005, s. 347).

Vytvára základnú sociálnu štruktúru. Je nezastupiteľná v oblasti výchovy a socializácie jedinca. „Je základnou inštitúciou ľudskej socializácie, ktorá vplýva pozitívne alebo negatívne na utváranie osobnosti človeka“ (Bačíková, 2002, s. 123). Je to nielen skupina, ale aj inštitúcia. „Rodina je inštitúcia uznávaná spoločnosťou, vyvierajúca z prirodzenej potreby človeka. Má svoje úlohy a ciele a je základným pilierom a aj miestom ľudskeho šťastia“ (Rozinajová, 1990, s. 122). Taktiež predstavuje základnú ekonomickú jednotku spoločnosti. Prostredníctvom reprodukčnej funkcie ovplyvňuje demografický rozvoj, zachováva kultúrne a sociálne vzory v rámci viacerých generácií, pretože „nie je len biologickým dedičstvom detí po rodičoch, ale aj dedičstvom celého života rodičov – vlastníctvom spoločnej minulosti, prítomnosti a budúcnosti“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 133). Na základe týchto skutočností

môžeme definovať rodinu ako najzákladnejšiu bunku spoločnosti. Ako však uvádza Lomnický (2000, s. 86) „treba však zdôrazniť, že tou bunkou je potiaľ, pokiaľ je bunkou ľudskosti“. Jej funkcie sú nenahraditeľné inou skupinou či inštitúciou, pretože je pre každého jedinečná, svojská a neopakovateľná. Domov je vysoko oceňovaný a stále patrí k najdôležitejším inštitúciám v živote každého človeka. Uspokojuje najdôležitejšie potreby, predovšetkým emocionálne v každom vekovom cykle jednotlivca. Podľa Brožíka (2004, s. 210) je vo svojej podstate rodina „kategória predovšetkým etická, ktorou vypovedáme o celkom určitých vzťahoch medzi ľuďmi, presnejšie o našej vlastnej pozícii v sieti týchto vzťahov“ .

1.2.3 Rodina ako sociálna jednotka v kontexte sociálnej skupiny

V procese socializácie sa stáva jedinec členom viacerých spoločenských skupín, ktoré významne ovplyvňujú jeho osobnostný a sociálny rozvoj. Sociálna skupina je tvorená najmenej dvomi a viacerými jedincami, je to „každé zoskupenie ľudí, ktoré v ich vedomí vytvára pocit spolupatričnosti“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 56). Členovia skupiny na seba v rámci vzájomných interakcií pôsobia, a sú od seba do istej miery závislí. Základnými znakmi sú jestvujúce spoločné ciele a hodnoty, vzájomná interakcia, súdržnosť a spolupatričnosť. V rámci skupiny prebiehajú časté sociálne kontakty a nevyhnutá je istá organizovanosť.

Sociálne skupiny **klasifikujeme** podľa viacerých kritérií:

Podľa **veľkosti** rozlišujeme malé a veľké skupiny.

Malé sociálne skupiny pozostávajú z malého počtu osôb. Charakteristickou črtou je priama komunikácia „zoči – voči“. Členovia skupiny sa navzájom poznajú, sú na sebe navzájom závislí, preferujú spoločné hodnoty, normy a majú spoločné ciele. Ich vzájomné zväzky sú trvalejšie a vzájomné vzťahy sa zakladajú na emocionálnom podklade. Pre jedinca „predstavujú najbližšie, primárne prostredie socializačného procesu“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 65).

Veľké sociálne skupiny sú tvorené veľkým počtom členov, ktorí nie sú v bezprostrednom kontakte. Ich vzájomná komunikácia nemusí prebiehať priamo. Jednotlivcov spája rovnaký pobyt, pôvod, podobné názory, záujmy a preferované normy. Konanie jedinca v značnej miere ovplyvňuje kolektívne vedomie skupiny. Skupina je rozpoznateľná podľa vonkajších znakov, podľa ktorých možno rozoznať príslušnosť jedinca k nej. Do tejto kategórie skupín patria napríklad „veľmi početné združenia ako sú veľké podniky, veľké kultúrne inštitúcie, veľké farnosti, národné spoločnosti a pod.“ (Spiazzi, 1997, s. 93)

Podľa **pevnosti pravidiel** poznáme **formálne skupiny** „majú do istej miery odosobnený charakter“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 66). Úlohy, činnosti a spôsoby komunikácie sú riadené formálnymi pravidlami. Cieľom skupiny je plnenie predpísaného účelu. Vzájomné vzťahy, práva a povinnosti sú organizačne určené.

Neformálne skupiny sú obsahovo zamerané na uspokojovanie psychických a emocionálnych potrieb jedincov. V rámci ich vzniku sa „štruktúra vzťahov utvára prirodzenou cestou“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 66), vznikajú spontánne. Členovia skupiny sú vzájomne spätí silnými emocionálnymi väzbami, ktoré vychádzajú z potrieb jej členov. Hranice medzi formálnymi a neformálnymi skupinami nie sú stabilné ale značne plynulé.

Podľa **príslušnosti jedinca ku skupine** existujú **členské skupiny**, do ktorých jedinec skutočne patrí. Je ich právoplatným členom. **Referenčné skupiny** sú typické tým, že, jedinec do nich môže patriť, i keď nemusí. Členom by však zvyčajne chcel byť, pretože „majú značný vplyv na socializáciu jednotlivca a utváranie jeho osobnosti“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 67).

Ako uvádza Spiazzi (1997, s. 59), skupiny na základe **psychologickej formy zväzku** delíme na:

- náhodné skupiny (zástup, verejnosť),
- prirodzené skupiny (rodina, klan, národ),
- skupiny na základe psychickej podobnosti (triedy, strany),
- záujmové skupiny (štát, spoločnosť a pod.),
- skupiny podľa ideálov /náboženstvo, kultúra, odpočinok).

V kontexte klasifikácií sociálnych skupín, môžeme rodinu charakterizovať ako prirodzenú, primárnu a neformálnu spoločenskú skupinu. Obvykle členskú, pre deti v ústavnej starostlivosti však môže predstavovať referenčnú skupinu, ktorej členmi by chceli byť. Je štruktúrovaná na príbuzenských vzťahoch, ktoré vytvárajú silné emočné putá (predovšetkým pocit spolupatričnosti) medzi jej členmi. Pre jedinca „je najdôležitejšou sociálnou skupinou medzi jednotlivcom a širšou skupinou“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 67).

Spôsob správania sa každého člena rodiny významne ovplyvňuje sociálne správanie a vývoj osobnosti jedinca. Pozitívne alebo negatívne vplyva na spôsoby akými si uspokojuje potreby, záujmy, motívy a modifikuje jeho sociálne správanie. Rodina ako sociálna skupina

predstavuje vzory osobností, správania a konania, podľa ktorých sa následne uskutočňuje individuálne hodnotenie jej členov.

1.3 Klasifikácia typov a funkcií rodiny.

1.3.1 Typy rodiny

Formy usporiadania a skladby rodiny sa členia na dva základné typy:

1. nukleárna (základná) rodina. Pozostáva z príslušníkov dvoch generácií – rodičov a ich detí. (vlastných alebo adoptovaných). „Nukleárna rodina sa zrodila na princípoch, ktoré kladú dôraz na vzájomné, predovšetkým afektívne vzťahy medzi členmi rodiny (Singly, 1999, s. 7). Dôležitá je predovšetkým manželská väzba a vzťahy medzi manželmi. „Taktiež hodnota individuálnej autonómie a vytvárania priestoru pre rozvoj individuality každého člena rodiny“ (Singly, 1999, s. 7).

Nukleárnu rodinu môžeme ďalej členiť na úplnú, ktorá sa skladá z oboch rodičov a ich detí, a neúplnú s jedným rodičom a deťmi. „Termín neúplná rodina zahŕňa slobodné matky, vdovy aj rozvedené ženy s deťmi a biologické rodiny ktoré nie sú manželským párom“ (Singly, 1999, s. 38). Iné členenie udáva orientačnú rodinu, v ktorej sa človek narodil a vyrastal. Má v nej status dieťaťa. Rozmnožovaciú rodinu si človek zakladá vstupom do manželstva. V nej zaujíma status rodiča. „Typická manželská rodina žije v oddelenom dome, oddelená od svojich orientačných rodín a je ekonomicky nezávislá na jednej i druhej“ (Singly, 1999, s. 53).

2. rozšírená rodina je zložená z viacerých generácií. Minimálne však z dvoch nukleárnych rodín spojených väzbami rodič – dieťa. V tomto type rodiny sú v popredí pokrvné vzťahy medzi „inými zónami ako predkami a potomkami“ (Singly, 1999, s. 13). Členmi často bývajú aj ďalší členovia rodiny (strýkovia, tety, bratrance, sesternice a pod.) „V minulosti bola pravidlom viacgeneračná rodina, v ktorej mali svoje miesto prinajmenej tri generácie“ (Brožík, 2004, s. 215).

Ďalšia klasifikácia typov rodín sa uskutočňuje:

a) podľa odvodzovania pôvodu potomstva a dedičských práv. Pôvod potomstva poznáme patrilineárny, ktorý vychádza iba z rodiny otca, a matrilineárny vychádzajúci sa z rodiny matky. Bilaterálny pôvod berie do úvahy otcovu i matkinu rodinu.

b) podľa preferovania miesta bydliska sa klasifikuje domácnosť rodiny ako neolokalita, čiže novo utvorená domácnosť, vlastná a nezávislá. „Je to rodina zložená z muža, ženy a

ich detí, ktorí majú spoločné bydlisko“ (Singly, 1999, s. 11). Iný typ, patrilokalita – je domácnosť založená v mieste manželovej rodiny, alebo v jej tesnej blízkosti. V prípade matrilokality partneri žijú v domácnosti manželkinej rodiny, alebo v jej tesnej blízkosti. Typ bilokality znamená, že pár zostáva žiť s príbuznými, ale výber závisí na manželskom páre samotnom. Táto voľba nie je stanovená konkrétnym pravidlom.

c) podľa vzoru authority, resp. hierarchie moci poznáme rodinu patriarchálnu, v ktorej sa moc v rodine sústreďuje do rúk muža. Opačkom je matriarchálna rodina, keď moc v rodine spravuje žena. Egalitárna rodina moc rovnomerne rozdeľuje medzi muža a ženu.

Z hľadiska rozdelenia úloh a a funkcií existujú nasledovné typy rodín:

Tradičná rodina. Charakteristickou črtou tradičnej rodiny je presné vymedzenie práv a povinností jej členov. „Funkcie muža a ženy sú odlišné, nezameniteľné a vzájomne sa dopĺňajú“ (Roháček a kol. 1998, s. 12). Roly v rámci rodiny sú prísne hierarchizované. Zvyčajne je štrukturovaná viacgeneračne, so silnou patriarchálnou autoritou. V týchto rodinách „bolo prvotným cieľom predanie ekonomického dedičstva, kľúčovú úlohu má majetok“ (Singly, 1999, s. 14). Dôležitú úlohu plní legitimizácia sexuálneho života a plodenie detí.

Moderná rodina je predovšetkým rodinou nukleárnou, manželskou. „Je založená na manželstve. Jej stabilita závisí od manželských vzťahov“ (Rozinajová, 1990, s. 119). Legitimizuje predovšetkým plodenie detí. Sociálny a kultúrny kapitál je rovnako dôležitý ako ekonomické dedičstvo. Autoritou môže byť ako otec tak i matka, podľa segregácie svojej funkcie. Vzťahy sa zakladajú na demokratických princípoch, dôležité sú citové a výchovné zložky. „Napriek tomu, že reprodukčná funkcia zostáva aj naďalej dominantnou, stále väčšiu úlohu v úspešnom fungovaní rodiny zohrávajú vzájomné vzťahy“ (Rozinajová, 1990, s. 178).

Postmoderná rodina je typická zameranosťou na vzťahy, pričom dôležité je aby človek bol šťastný sám pre seba. Rodina ako celok je menej prítlačivým ideálom. Vzťahy ako také už nemajú významnú hodnotu. Vyplýva to zo značnej nezávislosti detí na rodičoch. Keďže „ducha rodiny tvoria vzťahy medzi mužom a ženou a medzi rodičmi a deťmi“ (Singly, 1999, s. 14), v partnerských vzťahoch postmodernej rodiny prevláda nestálosť, prejavujúca sa nielen častou rozvodovosťou ale i nárastom mimomanželských foriem spolužitia. Jej štruktúra je výrazne variabilná a legitimizácia nie je potrebná. Plní predovšetkým citové a spoločenské funkcie. Autorita v rámci rodiny je slabá a roly sú individualizované, bez presného vymedzenia.

Uvedené typy rodín sa môžu vyskytovať v každej podobe bez ohľadu na to, či sú založené na biologickom, pokrvnom príbuzenstve, alebo na adoptívnych zväzkoch náhradnej rodi-

ny. „Tvár rodiny, spôsoby jej fungovania, podoby rodinnej intimity sa menia. Niektoré oporné piliere rodinného života však viac storočí zostávajú“ (Singly, 1999, s. 7).

1.3.2 Funkcie rodiny

Rodina v zmysle základnej spoločenskej jednotky plní viaceré, pre jedinca nenahradiateľné funkcie. „Je to inštitúcia, ktorá nám po celý život priam vnucuje funkcie, ktorými rozvíjame a osvedčujeme svoju osobitosť“ (Brožík, 2004, s. 207).

Základné typy funkcií

Rozinajová (1990, s. 172-173) vymedzuje základné druhy funkcií rodiny: „funkcia biologická, výchovná, emocionálna, ekonomická a ochranná“. K nim môžeme pričleniť i odpočinkovo - regeneračnú funkciu, a duševno - hygienickú. S výchovnou funkciou je úzko spätý proces socializácie.

Biologicko - reprodukčnú funkciu rodiny predstavujú dva významné aspekty partnerského života : reprodukčno - rozmnožovací cieľ, čiže plodenie potomstva, a napĺňanie sexuálnych potrieb.

Výchovná a socializačná funkcia. Rodina je prvá výchovná inštitúcia a rodičia prví vychovávateľia. „Rodina nesie zodpovednosť za výchovu svojich detí, ktoré ako ďalšia generácia ovplyvnia nielen svoju generáciu, ale aj tú nasledujúcu“ (Schafferová, 1995, s. 116). Rodina predstavuje významnú výchovnú kontrolu. Výchova dieťaťa „sa uskutočňuje najmä cieľavedomým pôsobením rodičov (nevynímajúc i ostatných socializátorov), pričom funkcie otca a matky sú nezastupiteľné“ (Bačíková, 2002, s.128).

Emocionálna funkcia rodiny spočíva v poskytovaní citového zázemia, ktoré významne determinuje harmonický citový vývoj osobnosti. Potreba emocionálneho naplnenia je pre človeka významnou hodnotou, tak dôležitou „že i niektoré neúplné rodiny svoje funkcie najmä emocionálnu a socializačnú plnia dobre, dokonca lepšie ako niektoré rodiny úplné“ (Matejová, 2006, s. 10).

Ochranná funkcia rodiny. Rodina a rodinné vzťahy sú prirodzenou formou životnej ochrany dospelého i dieťaťa. „Rodina a domov majú byť prostredím, kde majú ľudia nájsť prístrešie, teplo, ochranu a bezpečie. To zabezpečuje iba vyvážené rodinné prostredie“ (Schafferová, 1995, s. 37).

Ekonomická funkcia rodiny. Okrem napĺňania emocionálnych a duševných potrieb jedinca, rodina uspokojuje i jeho hmotné životné potreby. Je dôležité aby sa názory členov rodiny zho-

dovali aj v otázke cieľov hospodárenia. „Veľmi dôležitú funkciu plní i tzv. sociálny kapitál rodiny, teda zdroje ktoré má rodiny uložené vo svojich stykoch a konexiách, vo výhodných známostiach a priateľoch“ (Bačíková, 2002, s. 124).

Odpočinkovo - regeneračná funkcia umožňuje zvládať náročné životné situácie, prekonávať stresové faktory, čím prispieva k psychickej stabilite jedinca.

Duševno - hygienická funkcia zlepšuje a skvalitňuje rodinný život a vzťahy v rámci neho. „Vieme, že môžeme od našich domovov očakávať najmä to, že vždy znovu a opätovane potrebujeme: pohodu, pokoj, oddych potrebný na regeneráciu svojich síl. Okrem toho očakávame, že sa stretne s blízkymi ľuďmi, ktorí nám pomáhajú toto všetko dosiahnuť a zabezpečiť, pretože nás potrebujú aspoň tak, ako my potrebujeme ich“ (Brožík, 2004, s. 187-188).

Formy a funkcie rodiny ovplyvňujú nielen život jej členov, ale zasahujú do širokej siete spoločenských vzťahov. Sú významným determinátorom úrovne rozvoja spoločnosti. V priebehu histórie vznikali rôzne interpretácie jej funkcií. „Dnes sa kladie dôraz na oblasť medziľudských vzťahov a s tým súvisia i zmeny v poslaní rodiny“ (Rozinajová, 1990, s. 178).

1.3.3 Socializačný proces

Je úzko spätý s fungovaním rodiny. „Veľmi dôležité sú prvé roky života, keď sa vytvárajú základné charakteristiky osobnosti, hoci socializácia je u človeka celoživotným procesom“ (Bačíková, 2000, s. 161). Postupné začleňovanie sa do spoločnosti, adaptovanie sa na spoločenský systém je nevyhnutnou podmienkou na úspešné vykonávanie spoločenských rolí. Týka sa všetkých zložiek ľudskej psychiky. „Výsledkom tohto procesu je získanie špecificky ľudských spôsobov psychického reagovania, vnímania, myslenia, cítenia a konania, čiže osvojenie si vlastností, ktoré umožňujú život v spoločnosti“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 51). Začlenením do spoločnosti si človek podmieňuje vývoj osobnosti, jej rovnováhu, fungovanie v sociálnom systéme, pretože „človek sa nerodí len ako bytosť biologická, ale aj ako bytosť sociálna“ (Bačíková, 2000, s. 159). V rámci rodiny prebieha primárna (prvotná socializácia), sekundárna (druhotná) nasleduje až po jej ukončení.

Primárna socializácia umožňuje emocionálnu identifikáciu s „významnými inými“. „Rodičia patria podľa Meadovej teórie k „významným iným“, teda k ľuďom ktorí sú pre rozvoj osobnosti najdôležitejší“ (Bačíková, 2000, s. 160). Prostredníctvom nich dieťa získava svoju identitu, na základe ich skúseností má sprostredkovaný objektívny svet. Charakteristickou črtou je nemožnosť voľby - dieťa žije s rodičmi, ktorí sú mu daní. Vníma svet iba z ich

subjektívnej pozície, na základe ich skúseností. Svojimi názormi a postojmi mu sprostredkovávajú pocit spokojnosti alebo nespokojnosti zo svetom. „Človek, ktorý sa to nenaučil v rodine, kde sú vzťahy vzájomnej spolupráce ľudí celkom bezprostredné a ich výsledky priam rukolapné, taký človek sa len ťažko včleňuje do širšej pospolitosti“ (Brožík, 2004, s. 204). V rámci socializačného pôsobenia si dieťa osvojuje v rodine model rodinného spolužitia. „Práve pôvodná rodina mu slúži ako vzor či model, ktorý bude napodobňovať pri budovaní vlastnej rodiny“ (Rozinajová, 1990, s. 46). Preto dospelí odchovanci detských domovov nie sú často-krát schopní vytvoriť si funkčnú rodinu, a ich deti často končia v ústavnej starostlivosti.

Rodičia odovzdávajú svojim deťom sociálne a morálne hodnoty, a formujú ich žiadúce sociálne správanie sprostredkovaním sociálnych noriem. Tak sa uskutočňuje „vývin zrelého sociálneho porozumenia, vedúceho k autonómnemu výberu a realizácii osobných hodnôt“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 47).

2. Komparácia biologickej a náhradnej rodiny

2.1 Charakteristika historických špecifik starostlivosti o opustené deti

Prijatie cudzieho dieťaťa za vlastné je jav, ktorý sa vyskytol v každom historickom období. Vyplýva to „z tendencie chrániť a starať sa nielen o vlastné dieťa, ale aj o akékoľvek iné. Súčasne sa však prejavuje aj presne opačná tendencia, svoje vlastné dieťa odkladať alebo usmrcovať“ (Matějček a kol. 1999, s. 12). Vzdanie sa vlastného dieťaťa je častejšie predovšetkým v krízových obdobiach počas vojny, období hladu, prírodných katastrof, keď prežitie dospelých jedincov má v spoločnosti väčšiu cenu.

Prirodzené ochranné tendencie pomoci cudzím osamoteným deťom, o ktoré sa rodičia nemôžu alebo nechcú postarať, sa postupne transformovali do podoby inštitucionalizovaných foriem starostlivosti. „V každom spoločenskom období sa vyznačovala svojimi špecifikami v spoločnosti i v rodine vo vzťahu k dieťaťu“ (Lesková, 2005, s. 347). V nasledujúcich kapitolách stručne charakterizujeme špecifiká tejto starostlivosti v tých historických obdobiach, v ktorých prichádzalo k najvýznamnejším zmenám v rámci ochrany opustených detí.

2.1.1 Konkretizácia jednotlivých dejinných etáp

Starovek

Informácie o zákonnom osvojení detí pochádzajú už z obdobia starovekého Ríma. Upravujú „vzťah medzi osvojencom a osvojiteľom, aby sa čo najviac podobal vzťahu medzi rodi-

čom a vlastným dieťaťom (adoptio naturam imitatur). Prvoradý je záujem osvojiteľa“ (Matějček a kol. 1999, s. 12). Táto forma umožňuje bezdetným jedincom zachovanie rodu a majetku. Dieťa je chápané „ako predmet, závislé od rozhodovania svojich rodičov, presnejšie otca, ktorý mohol dieťa zabiť, predat', dať do otroctva použiť ako sexuálny objekt“ (Žbirková, 2004, s. 41).

S postupujúcim šírením kresťanstva sa „začali hľadať formy sociálnej pomoci pre deti, starých a postihnutých, budovať prvé sirotince, v 7. stor. V Konstantinopole, v 12.stor. v Ríme“ (Žbirková, 2004, s. 41). Prvé správy o útulkoch pre nechcené deti sú zachované už z r. 335. Ako uvádza Matějček a kol. (1999, s. 12) : „Pápež Inocenc III. zriadil prvý útulok s tzv. tornom. Bola to nádoba v múre kláštora, ktorá sa dala otáčať. Zvonka bolo možné položiť do nej dieťa a otočením sa dostalo dnu“. Toto umožňovalo úplné anonymné opustenie dieťaťa a zároveň nádej, že bude nájdené a vychované v inej rodine.

Stredovek

V stredoveku nastáva v nazeraní na opustené deti významný obrat, plynúci z nárastu moci a spoločenského vplyvu kresťanstva. Po prvý krát je starostlivosť o nechcené deti založená na myšlienke milosrdenstva. „Dieťa ako ľudská bytosť malo už rovnaké práva pred Bohom, teda malo ich mať aj pred ľuďmi“ (Žbirková, 2004, s. 41). Začína byť predmetom diskusií na prvých cirkevných konciloch a ich závery sa aplikujú aj v praxi: „počas 500 rokov katolicizmu založila cirkev veľmi mnoho sirotincov, zvyčajne kláštorov, aby sa starali o siroty a opustené deti a zároveň o deti bezbožných a hriešnych rodičov“ (Žbirková, 2004, s. 41). Zakladatelia útulkov pre deti sú motivovaní ušľachtilými cieľmi zachrániť dieťa od smrti, hladu, alebo obchodovania. Jedným z najvýznamnejších bol Vincent de Paul, ktorý založil svoj prvý ústav v roku 1638. Osud detí je však aj napriek týmto snahám neistý, pretože útulky nemajú dostatok peňazí na zabezpečenie potrebnej starostlivosti, žijú z dobročinných príspevkov. Prijatie cudzieho dieťaťa v bohatých rodinách zostáva motivované podobne ako v Ríme: „zabezpečiť pokračovanie rodového mena a majetku, alebo sa hľadá náhrada za vlastné stratené deti“ (Matějček a kol. 1999, s. 23). Chudobné rodiny si týmto spôsobom hľadali lacné pracovné sily: „dieťa bolo pomocníkom - potrebou dospelých“ (Žbirková, 2004, s. 42).

Novovek

Postupným slabnutím vplyvu stredovekého kresťanstva „starostlivosť o postihnutých ľudí a deti upadla. Rozšírili sa mienky, že narodenie telesne aj duševne postihnutého dieťaťa je

vlastne božím trestom. Sociálna starostlivosť a pomoc postihnutým ostala minimálna“ (Žbirková, 2004, s. 42).

Obdobie **osvietenstva** pod tlakom spoločenských udalostí a ideí – predovšetkým Veľkej francúzskej revolúcie mení účel starostlivosti o nechcené deti: „Hlavným účelom sirotincov a útulkov pre deti už nie je záchrana života ale výchova, ktorá má byť riadna, zdravá, prírodná, pracovná a užitočná pre spoločnosť“ (Matějček a kol. 1999, s. 23). Sirotince sú potrebou spoločnosti. Novú formu inštitucionalizovanej starostlivosti zaviedol cisár Napoleon I. Bonaparte. „V zákone Code Civil hovorí o niekoľkých formách adopcie. Stará sa aj o štátnu adopciu detí padlých vojakov. Najčastejšími osvojiteľmi sú stále bezdetné manželské páry (Matějček a kol. 1999, s. 23).

Od 18. storočia sa čoraz častejšie využívajú služby tzv. pestúnov. Štát im za peňažnú odmenu zveruje deti zo sirotincov a ústavov. Životné podmienky však často krát boli veľmi nevhodné. Ako uvádza Žbirková (2004, s. 42): „stretávame sa s myšlienkami využívania detí prácou v rannom veku i s príkladmi sexuálneho zneužívania“.

Nasledujúci **romantizmus** vnáša do sféry sociálnej starostlivosti veľký emočný náboj. „Ozývajú sa hlasy, ktoré na základe humanity, filantropie a dobročinnosti burcujú verejnosť k pomoci deťom v ústavoch“ (Matějček a kol. 1999, s. 31). Zameriava sa predovšetkým na opustené deti ako i sociálne odkázané matky. Ochota prijať cudzie deti bola však minimálna. Súčasne však vzniká nová kategória adoptívnych rodičov: „Niektoré deti boli do šiestich rokov zverované plateným pestúnskym rodičom, od šiestich rokov sa o deti mala starať obec. Niektorí pestúnski rodičia si však aj po šiestich rokoch chcú deti nechať“ (Matějček a kol. 1999, s. 32). Všeobecne sa preferovalo umiestnenie dieťaťa v náhradnej rodine iba do veku šesť rokov, potom zodpovednosť prešla na príslušnú rodnú obec. Tento stav pretrval do obdobia po prvej svetovej vojne.

Pre všetky uvedené historické obdobia bolo charakteristickým rysom, že: „v minulosti bola dobročinnosť predovšetkým nahradzovaním spravodlivosti v oblasti poskytovania zdravotníckej, školskej a inej pomoci“ (Spiazzi, 1997, s. 140).

2.1.2 Vývoj starostlivosti v oblasti nášho územia

Povojnové obdobia.

Po svetových vojnách sa snaha spoločnosti pomôcť sirotám a odloženým deťom výrazne zvyšuje: „Zvýšená pozornosť sirotám sa vždy venovala po vojnách“ (Matějček a kol. 1999, s.

40). Záujem bol podmienený enormným nárastom počtu sirôt i stratených detí. Zároveň bolo emocionálne ladenie spoločnosti citlivejšie k problémom ohrozených sociálnych skupín a jednotlivcov.

Taká bola i situácia **po 1. svetovej vojne**. „V Československej republike sa ochrana dieťaťa stáva nepísaným celonárodným programom. Jej priebeh ovplyvňujú poznatky z pedagogiky, psychológie, pediatrie a v tej dobe modernej pedológie (vedy o dieťati)“ (Olejárová, 2000, s. 12). Sprísnil sa podmienky adopcie: „osvojenec musel mať o 18 rokov menej ako osvojiteľ, mohlo ním byť aj nemanželské dieťa. Vlastní rodičia dieťaťa museli dať súhlas na osvojenie, pričom rozhodujúce bolo slovo otca“ (Olejárová, 2000, s. 12). Deti, ktoré sa nepodarilo umiestniť do rodín, sú umiestňované v sirotincoch a detských domovoch. Pričom existuje snaha o vytvorenie starostlivosti, ktorá by sa približovala domácemu prostrediu: „Zemská komisia sa starala o sirotince a detské domovy, ktoré väčšinou nemali viac ako 20 miest, zachovávali si teda do určitej miery rodinnú atmosféru. Mali charakter prechodných zariadení, existovala snaha vyhľadávať pre deti adoptívne alebo pestúnske rodiny“ (Olejárová, 2000, s. 12).

Po druhej svetovej vojne zmena spoločenského režimu podmieňuje v rámci starostlivosti o opustené deti výrazný odklon od snahy začleniť ich do rodín. Ideálom sa stáva kolektívna výchova. „Po roku 1948 prebehli podstatné zmeny. Vznikli ústavy starostlivosti o dieťa a sirotince boli zrušené. Zrušila sa aj Okresná komisia starostlivosti o mládež a bol zlikvidovaný prepracovaný systém starostlivosti o ohrozené deti“ (Olejárová, 2000, s. 25). Súčasne sa rušia formy pestúnskej starostlivosti, a zakazuje sa činnosť všetkým dobročinným organizáciám. „V zákone z roku 1949 sa zdôrazňuje výchovné hľadisko náhradnej výchovy ale len v zmysle socialistickej ideológie“ (Olejárová, 2000, s. 25). Mierne zlepšenie nastáva až v 60. rokoch. Nový zákon o rodine z roku 1963 umožňuje okrem adopcie detí aj pestúnsku starostlivosť a iné formy náhradnej starostlivosti, preferujúce rodinný charakter. Prax však stále uprednostňuje ústavnú výchovu a podpora náhradných rodín je minimálna.

Obdobie po r. 1989. Spoločenské zmeny po r. 1989 postupne zasiahli aj oblasť štátnej starostlivosti o deti. Ústavná starostlivosť sa dostáva do úzadia – adopcia a pestúnska starostlivosť sa stávajú preferovanými spôsobmi riešenia sociálnej situácie dieťaťa. „Od roku 1993 ju rieši ďalšia z foriem náhradnej starostlivosti, profesionálna náhradná výchova v rodine. Táto forma starostlivosti vytvára významný priestor pre ďalšie skupiny detí, ktoré sú pre osvojenie a pestúnsku starostlivosť nejakým spôsobom znevýhodnené“ (Olejárová, 2000, s. 37). Väčši-

na detí však žila naďalej v detských domovoch, internátnych školách a podobných ústavoch: „Napriek uzákoneniu profesionálnej výchovy v rodine v roku 1993 začali deti odchádzať do tejto formy starostlivosti až koncom roka 1995 a v priebehu roka 1996. V rokoch 1996–1997 vznikali pri viacerých detských domovoch nové profesionálne rodiny, ale maximálne 1–2 pri jednotlivom zariadení“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 23). Od roku 2000 sa pri znižovaní počtu zariadení typu klasickej kolektívnej ústavnej starostlivosti formujú dve tendencie: „Niektoré zariadenia si postupne zriaďujú po 1–2 profesionálnych rodinách, čo je pre konkrétne deti, ktoré sa do nich dostanú, veľkým prínosom. Druhá tendencia je postupovať cez celkovú transformáciu inštitúcií na rodinné modely“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 24). Výrazným pozitívom je činnosť mimovládnych organizácií, ktoré podporujú preferenciu náhradných rodín pre ústavnu starostlivosť. Súčasný trend v sociálnej starostlivosti o nechcené deti vychádza zo skutočnosti, že „predchádzajúce obdobia viac zdôrazňovali práva rodičov a povinnosti detí, v súčasnosti zdôrazňujeme zodpovednosť rodičov a práva detí“ (Lencz, 1999, s. 46).

2.2 Právne aspekty náhradnej rodiny

„Rodina vzhľadom na svoj mimoriadny význam si zasluhuje osobitnú starostlivosť a právnu ochranu“ (Lencz, 1999, s. 69). Zabezpečuje ju právny poriadok, ktorý ako uvádza Spiazzi (1997, s. 104) „predstavuje komplex noriem, ktoré upravujú, koordinujú a z časti obmedzujú činnosti ľudí“. Jeho konkrétna podoba je zakotvená v ústave, občianskych a trestných zákonoch spoločnosti. Ich dodržiavanie kontrolujú príslušné orgány. „Každý právny poriadok je vždy spojený s oficiálnou mocou“ (Miedziova, 1994, s. 57).

2.2.1 Dieťa ako objekt sociálnej ochrany.

Sociálno-právnu ochranu detí, dodržiavanie ich práv a prevenciu krízových situácií v rodine a psychopatologických javov v spoločnosti zabezpečuje **Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele**. Zameriava sa na deti, ktorých rodičia:

„1. zomreli,

2. neplnia si povinnosti plynúce z rodičovskej zodpovednosti,

3. nevykonávajú alebo zneužívajú práva plynúce z rodičovskej zodpovednosti“ (Bittner a kol. 2007, s. 30). Ak tieto skutočnosti trvajú dlhšiu dobu, nepriaznivo ovplyvňujú psychický, fyzický a sociálny vývin dieťaťa. Sociálna kuratela na zmiernenie ich intenzity používa rôzne súbory opatrení, predovšetkým metódy sociálnej práce ako i techniky a poznatky viacerých

spoločenských vied. „§ 3 Opatrenia sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately na seba nadväzujú a vzájomne sa podmieňujú. Pri voľbe a uplatňovaní opatrení majú prednosť opatrenia na zabezpečenie výchovy a všestranného vývinu dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí alebo v náhradnom rodinnom prostredí“ (Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 281).

Ako uvádza Lomnický (2004, s. 132) dieťa „ohrozuje aj jeho vlastná rodina. Ohrozenie môže vyplývať z nesprávneho uplatňovania, zneužívania, alebo zanedbávania výchovnej povinnosti rodičov“. Vtedy v záujme dieťaťa orgán sociálno-právnej ochrany uloží výchovné opatrenia podľa § 12:

„a) upozorní vhodným spôsobom dieťa, jeho rodičov alebo osobu, ktorá sa osobne stará o dieťa, ak svojím správaním môžu ohroziť alebo narušiť priaznivý psychický vývin, fyzický vývin a sociálny vývin dieťaťa,

b) uloží dieťaťu povinnosť zúčastniť sa na liečbe v špecializovanej ambulantnej starostlivosti,

c) uloží dieťaťu povinnosť zúčastniť sa na výchovnom programe alebo na sociálnom programe“ (Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 281).

Rodičovské práva a povinnosti

Práva a povinnosti rodičov sú zakotvené v **Zákone o rodine č. 36/2005 Z. z.** Patria sem najmä: „§ 28

a) sústavná a dôsledná starostlivosť o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývoj maloletého dieťaťa,

b) zastupovanie maloletého dieťaťa,

c) správa majetku maloletého dieťaťa“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9).

Týkajú sa všetkých rodičov bez ohľadu na to, akou formou rodičovstvo vzniká - či je na biologickom alebo právnom podklade.

V prípade ich porušovania či zneužívania urobí príslušný orgán sociálno-právnej ochrany detí **zásah do rodičovských práv a povinností:**

„§ 38

(1) Ak niektorému z rodičov bráni vo výkone jeho rodičovských práv a povinností závažná prekážka a ak je to v záujme maloletého dieťaťa, súd môže pozastaviť výkon rodičovských práv a povinností.

(2) Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa, súd rodičom obmedzí výkon ich rodičovských práv, ak žijú trvalo neusporiadaným spôsobom života, svoje povinnosti vyplývajúce z rodičovských práv a povinností nevykonávajú vôbec, alebo nezabezpečujú výchovu maloletého dieťaťa.

(3) Ak rodič zneužíva svoje rodičovské práva a povinnosti najmä týraním, zneužívaním, zanedbávaním maloletého dieťaťa alebo iným zlým zaobchádzaním s maloletým dieťaťom, alebo výkon rodičovských práv a povinností napriek predchádzajúcim upozorneniam závažným spôsobom zanedbáva, súd pozbaví rodiča výkonu rodičovských práv“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9).

2.2.2 Náhradná starostlivosť

V prípade, že rodičom boli z rôznych dôvodov odňaté ich práva na dieťa, maloletý jedinec sa zveruje do náhradnej starostlivosti. „§ 44 Náhradná starostlivosť, na ktorej základe vznikajú vzťahy medzi maloletým dieťaťom a inou osobou, môže vzniknúť len rozhodnutím súdu a jej obsah tvoria práva a povinnosti vymedzené zákonom alebo súdnym rozhodnutím“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9). Pod náhradnou starostlivosťou rozumieme zverenie maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti inej fyzickej osoby než rodiča. Ide o adopciu alebo osvojenie, oba výrazy charakterizujú rovnaký právny vzťah. Manželia alebo jednotlivec prijímajú opustené dieťa a nadobúdajú k nemu rovnaké práva a povinnosti, akoby boli jeho biologickými rodičmi. Vzťah, ktorý medzi adoptívnymi rodičmi (ich príbuznými) a dieťaťom vzniká, má z právneho hľadiska rovnakú silu ako vzťah medzi biologickými rodičmi a vlastným dieťaťom. Dieťa získa nové priezvisko a nový rodný list. Práva pôvodných rodičov zanikajú. Pestúnska starostlivosť je zabezpečovaná pestúnmi, ktorí splnili podmienky na túto činnosť a prešli odbornou prípravou, ale nenadobúdajú právny štatút rodičov dieťaťa. Posledným typom je ústavná starostlivosť, poskytovaná v štátnych zariadeniach.

Ako uvádza Bubelová a kol. (2009, s. 15) „orgán sociálno-právnej ochrany je oprávnený sledovať priebeh tejto starostlivosti“. Zároveň vedie evidenciu žiadateľov, ich prípravu, posúdenie a odporúčanie ako i prehľad detí vhodných na náhradnú starostlivosť. Pomocou prípravných kurzov poskytuje budúcim rodičom informácie o špecifikách náhradnej rodinnej starostlivosti. V rámci prípravy sa posudzuje stanovuje charakteristika osobnosti, psychický

stav a fyzický stav. Preveruje sa bezúhonnosť a zisťujú predpoklady žiadateľov vychovávať dieťa. Nezanedbateľným faktorom je motivácia žiadateľa ako i stabilita manželského vzťahu. Podľa § 23 sa následne umožňuje „sprostredkovanie nadviazania osobného vzťahu medzi dieťaťom, ktorému treba sprostredkovať náhradnú rodinnú starostlivosť, a žiadateľom o pestúnsku starostlivosť alebo o osvojenie“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9).

Ak nie je možné zabezpečiť adopciu alebo pestúnsku starostlivosť, a je to v záujme dieťaťa: „§ 37 súd dočasne odníme maloleté dieťa z osobnej starostlivosti rodičov aj proti ich vôli, a nariadi maloletému dieťaťu

- a) pobyt v zariadení, ktoré plní úlohy odbornej diagnostiky, najdlhšie na šesť mesiacov,
- b) pobyt v špecializovaných zariadeniach najdlhšie na šesť mesiacov,
- c) pobyt v resocializačnom stredisku pre drogovovo závislých“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9).

2.2.3 Ústavná výchova

„Najčastejším spôsobom riešenia situácie pri zlyhávaní funkcií rodiny je jeho umiestnenie do ústavu, aj keď by to malo byť posledné riešenie“ (Bittner a kol. 2007, s. 51). Pred zaradením dieťaťa do výchovného zariadenia musí súd preskúmať možnosť inej alternatívy, ktorá by čo najviac suplovala chýbajúce rodinné prostredie. Podľa § 54 „náhradná osobná starostlivosť alebo pestúnska starostlivosť má prednosť pred ústavnou starostlivosťou“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9). Ak ju nie je možné zabezpečiť, umiestňuje sa dieťa do sociálnych zariadení ktorými sú detský domov, detský, krízové stredisko alebo resocializačné stredisko. Z týchto špecializovaných zariadení sa prirodzenému rodinnému prostrediu najviac približuje „profesionálna náhradná výchova v rodine, kde rodiny žijú vo svojom prirodzenom prostredí (byt, rodinný dom) spoločne s deťmi z detských domovov“ (Bohovicová a kol. 2000, s.12).

Pre minimalizáciu negatívnych dopadov absencie rodiny na vývoj dieťaťa má byť jeho pobyt v ústave dočasný a smerovať k najrýchlejšiemu zaradeniu do rodiny, či už náhradnej alebo pôvodnej za predpokladu, že prešla úspešnou sanáciou narušených funkcií. Napriek tomu „detské domovy sú stále vnímané ako niečo štandardné, čo tu je aby nechcené alebo opustené deti neboli na ulici“ (Blehová, 2009, s. 10). Úplné odstránenie klasickej ústavnej starostlivosti však nie je reálne. Existujú deti, ktoré z objektívnych príčin nie je možné pre-

miestniť do náhradnej rodiny. Ako uvádza Bittner a kol. (2007, s. 39) „predovšetkým v prípadoch závažného týrania a násilia voči dieťaťu v pôvodnej rodine, ktorá má veľmi negatívne následky na psychiku a vývoj dieťaťa potrebuje potrebuje toto dieťa aspoň na prechodnú dobu vysoko odbornú a špecializovanú starostlivosť“. Taktiež pri rozvinutých poruchách správania spojených so závažnou agresivitou alebo ťažkých foriem mentálnej retardácie.

Vplyv ústavnej starostlivosti na vývoj dieťaťa

Odlíšnosti medzi rodinným a ústavným životom sú spôsobené predovšetkým oficiálnosťou a kolektívnym prežívaním režimu dňa. Nielen výchovný program ale aj osobný čas je organizovaný bez možnosti osobnej iniciatívy a zodpovednosti. Deti nezažívajú modelové situácie typické pre vzťahy v rodine (role matky, otca, súrodencov). Taktiež „skutočné prežívanie, riešenie vzájomných vzťahov a konfliktov sa deje pod rúškom utajovania pred vychovávateľmi a vedením domova“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 14). Narušenia sociálneho správania sú evidentné predovšetkým v komunikácii s ľuďmi. Mimo zariadenia sa prejavujú predovšetkým v školskom prostredí. „Skúsenosti ukazujú, že výsledky, ktoré tieto deti podávajú v škole, nedosahujú ich reálne schopnosti či možnosti. Často sa stáva aj to, že deti s normálnou inteligenciou v škole zlyhávajú alebo bývajú zaradené do osobitných škôl“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 14).

Základné psychické potreby detí

Podľa Langmeiera a Matějčka (1974, s. 109) môžeme rozdeliť základné psychické potreby nasledovne: potreba blízkej osoby, potreba určitej miery podnetov, potreba základných podmienok pre účinné učenie, potreba možnosti uplatnenia, potreba otvorenej budúcnosti. Pri ich dlhodobom trvalom neuspokojení nastáva deprivácia osobnosti. Inštitucionalizované deti vykazujú veľkú mieru ich trvalého neuspokojenia. Predovšetkým v prípade potreby blízkej osoby a otvorenej budúcnosti. „Deti umiestňované z dôvodov sociálnych bývajú tzv. zanedbané“ (Bittner a kol. 2007, s. 51). A to predovšetkým v oblasti materiálnej a hygienickej. Napriek tomu tieto nepriaznivé podmienky nevedú zákonite k narušeniu duševného zdravia. „Oproti psychickej deprivácii bývajú citovo primerane vyvinuté“ (Bittner a kol. 2007, s. 51). Psychicky deprivované dieťa však môže pochádzať i z rodiny materiálne a hygienicky na vysokej úrovni, ktorá nezabezpečila jeho harmonický citový vývoj. „Preto často dochádza k paradoxu, že dieťa sociálne zanedbané je odobraté z rodiny a umiestnené v ústave, kde sa zanedbanosť odstráni, ale súčasne vzniká iné nebezpečenstvo. Nastane deprivácia, ktorej prognóza je jednoznačne horšia“ (Langmaier –Matějček, 1974, s. 112). Vyplýva to z faktu, že pre úspešné

dovŕšenie jednotlivých vývojových fáz dieťaťa je „rozhodujúca skutočnosť, či v jeho rannom období bola uspokojená potreba lásky a bezpečia“ (Bittner a kol. 2007, s. 66). Iba taký jedinec sa bude vedieť bez väčších problémov realizovať v sociálnom živote, prispôbovať prostrediu, a realizovať svoje životné ciele. V prípade chronického neuspokojenia základných vývojových potrieb bývajú následky trvalé a nezvratné. „Ak si dieťa nevytvorí v skorom detstve citovú väzbu, má to vážny vplyv na vývin jeho mozgu a zanecháva to celoživotné následky“ (Nosková, 2005, s. 11). Pre zdravý vývoj je nevyhnutná citová podpora a bezpodmienečné prijatie, stabilné a harmonické vzťahy s primárnymi osobami. „Skúsenosť rodinného zázemia, vytvorené putá, pocit základnej istoty a lásky pomáha deťom pri vytváraní puta k splodeným deťom po založení vlastných rodín. Tým tento pozitívny, cyklický proces pokračuje v ďalšej – novej generácii“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 18). V prípade detí vyrastajúcich mimo rodinného prostredia je tento proces narušený, až nemožný. Dieťa v ústave zotráva spravidla do veku 18 rokov, najdlhšie do 25 rokov. Jeho následné osamostatnenie je bez podpory biologickej rodiny a štátu problematické. Bez poznania modelu rodinného života nie je schopné zakladať si fungujúcu rodinu, a nemá na to ani dostatočné materiálne a bytové podmienky. „Nesamostatnosť a anonymita je potom príčinou rôznych zlyhaní v sociálnom začlenení v adolescencii a v dospelosti“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 17). Tieto negatívne javy vyplývajú z ťažkej psychickej deprivácie.

Typológia psychickej deprivácie detí v ústavnom zariadení

V prípade trvalého neuspokojovania základných psychických potrieb dieťaťa, nastáva ich kompenzácia rôznymi spôsobmi. Ako uvádza Matějček (1997, s. 72-75) poznáme päť typov tejto kompenzácie:

1. Typ relatívne dobre prispôbený
2. Typ hypoaktívny, útlmový, regresívny
3. Typ sociálnej hyperaktivity
4. Typ sociálnej provokácie
5. Typ náhradného uspokojenia citových potrieb

Typ relatívne dobre prispôbený. Prispôsobenia sa prostrediu je relatívne dobré, nedochádza k závažným poruchám osobnosti a sociálneho správania. Dieťa využíva všetky možné podnety na vlastný rozvoj a napriek ich nedostatočnému prísunu závažnejšiu depriváciu nepocituje, pokladá tento stav za samozrejmy.

Typ hypoaktívny, útlmový, regresívny. Zníženie stimulujúcich citových podnetov z prostredia sa premieta v celkovom znížení aktivity dieťaťa. Správania je pasívne až apatické, a často evokuje mentálnu retardáciu. Príchodom do náhradnej rodiny sa tento stav výrazne zlepšuje.

Typ sociálnej hyperaktivity sa prejavuje nadmernou neprimeranou snahou o sociálne kontakty. Tie sú však iba povrchné, bez citovej hĺbky a kvality.

Typ sociálnej provokácie si kompenzuje neuspokojenie emočných potrieb agresívnou formou vymáhania citov. Iné deti vníma ako neželanú konkurenciu, a pozornosť vychovávateľov si vynucuje nevhodným provokujúcim správaním.

Typ náhradného uspokojenia citových potrieb. Nemožnosť uspokojiť emocionálnu stránku osobnosti je kompenzovaná inou činnosťou, zvyčajne nižšej úrovne. Prejavy sú rôzne od porúch stravovania, masturbácie, predčasné sexuálne aktivity, prejavy sebapoškodzovania alebo naopak útočné sadistické správanie voči blízkeho okoliu.

Tieto negatívne zmeny následkom psychickej deprivácie sú zvyčajne hlboké a ťažko odstrániteľné. „Čím mladšie je dieťa a čím dlhšie deprivácia trvá, tým menšia je nádej, že bude možné následky bezo zvyšku odstrániť“ (Matějček, 1997, s. 58).

2.3 Špecifiká náhradnej rodiny

Náhradné a biologické rodičovstvo sú rovnaké v zmysle hodnoty a významu rodičovskej funkcie. Ako uvádza Rozinajová (1990, s. 111): „Rodičovstvo je reprezentované biologickým a sociálnym vzťahom k vlastnému potomstvu“. Bez ohľadu na spôsob vzniku rodiny, pokrvní i adoptívni rodičia sú schopní obetavej, nezištnej a bezpodmienečnej lásky spojenej s mnohými obetami. Spoločne sa usilujú o vytvorenie harmonického domova, ktorý poskytuje jeho členom emocionálne, duchovné i ekonomické zázemie. Preto možno rodičovstvo „označiť ako najsociálnejšiu úlohu človeka“ (Rozinajová, 1990, s. 120). Náhradné rodičovstvo však vykazuje určité odlišnosti, ktoré sa v rodine tvorenej pokrvnými zväzkami nevyskytujú. Okolnosti vzniku rodiny, jej fungovanie a etablácia do okolitého sociálneho prostredia sú odlišné.

2.3.1 Rozdiely vo vzniku biologickej a náhradnej rodiny

Skutočnosť, že prijaté dieťa nebolo splodené a porodené novými rodičmi je nezmeniteľný a zjavný. Preto „rodičovstvo prijatých detí vyžaduje odvahu“ (Frantíková, 2008, s.

36). Nahrádza nefunkčnú biologickú rodinu a vzniká na základe vedomého rozhodnutia. Jej vznik sprevádza účasť štátnych orgánov, ktoré pripravujú žiadateľov na toto rodičovstvo. Sú podrobení osobnostným testom, skúma sa ich ekonomická situácia, pevnosť partnerského zväzku. Zisťujú sa ich osobnostné vlastnosti a motívy rodičovstva. O tom, či sa rodičom stanú alebo nie, rozhodne viacero ľudí z oblasti štátnych inštitúcií.

Vzťah rodičov a detí v náhradnej rodine vzniká postupne, je špecifický svojím uvedomelým utváraním. Vyplýva to zo skutočnosti, že „náhradný rodič má možnosť rozhodnúť sa, či sa rodičom vôbec stane a tiež rodičom akého dieťaťa“ (Roháček a kol. 1998, s. 2). Má možnosť určitého výberu, čo sa týka veku, vzhľadu, pohlavia a etnika dieťaťa. Často však informácie o ňom sú len strohé „o biologickej rodine dieťaťa a o tom čo v nej dieťa prežívalo sa môžu domnievať len na základe súdnych spisov“ (Frantíková, 2008, s. 5). Než dieťa reálne príde do rodiny, môže uplynúť rôzna doba, v závislosti od požiadaviek žiadateľov i možností právne voľných detí. Vznik náhradnej rodiny tak môže trvať pár mesiacov ale i niekoľko rokov.

Biologické rodičovstvo môže vzniknúť plánovane, na základe vedomého rozhodnutia, ale i neplánovane, náhodne až neželane. Osobnostné kompetencie rodičov, ich schopnosť vychovávať deti, a zrelosť partnerského vzťahu a motívy nie sú preskúmané. Rodič musí prijať také dieťa aké sa mu narodí, bez možnosti výberu pohlavia a vzhľadu. Pri vzniku rodiny nie je zúčastnený štát ako kontrolný činiteľ. O tom, či sa rodičmi stanú alebo nie rozhodujú samotní partneri.

Faktory ovplyvňujúce vznik náhradnej rodiny

Motívy môžu byť rôzne. Zvyčajne prevláda kompenzácia nenaplnenej túžby po dieťati u bezdetných manželských párov, prípadne osamelých žien. Taktiež rodiny, ktoré síce už vlastné dieťa majú ale z rôznych dôvodov nemôžu mať ďalšie. Pre iných sú motívom duchovné dôvody plynúce z náboženského presvedčenia. Alebo intenzívna potreba vzťah k deťom, poskytnúť rodinu, lásku a domov opusteným deťom. Pri každom z uvedených dôvodov môžeme konštatovať, že náhradní rodičia preberajú za dieťa plnú zodpovednosť „nielen pred dieťatkom, ale aj pred okolím a v neposlednom rade samy pred sebou“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 34). Preto je nevyhnutná v prípade manželského páru úplná zhoda oboch partnerov v otázke prijatia dieťaťa. Nestačí iba akceptácia rozhodnutia partnera „dieťa bude očakávať a vyžadovať lásku, pozornosť a čas od obidvoch rodičov“ (Roháček a kol. 1998, s. 3). V prípade, že pár už má vlastné deti, je dôležité primerane ich veku a schopnostiam zapojiť ich do procesu

budovania novej rodiny. Významným faktorom je aj spolupráca širšej rodiny, ktorá by mala byť pripravená na nového člena, a schopná poskytnúť prípadnú pomoc a podporu, predovšetkým ak sa náhradným rodičom stáva jedinec bez partnera.

Tento iný spôsob vzniku rodičovstva je plnohodnotný a rovnocenný s biologickou rodinou, nie je to druhoradý, menejcenný stav. „Ak rodičia prijmu iný spôsob rodičovstva, a potom sú pripravení pomôcť dieťaťu riešiť jeho problémy“ (Frantíková, 2008, s. 13).

Špecifiká dieťaťa v náhradnej rodine

Do prostredia novej rodiny prichádzajú deti, ktorých emocionálne a psychické nastavenie prináša špecifické situácie, problémy, konflikty a dilemy s ktorými sa rodina biologická nestretáva. Rôzne formy porúch psychosociálneho a emocionálneho vývinu vyplývajú z nesppracovaných traumatických zážitkov a málo podnetného prostredia. „Okrem toho sa u nich prejavujú rôzne formy deprivačného správania. „Všetky tieto okolnosti komplikujú schopnosť týchto detí naviazať sa na nové rodinné prostredie“ (Priehradná 2005, s. 14). Osobnosť dieťaťa formovali rôzne nepriaznivé rodinné faktory „nízke vzdelanie rodičov, strata zamestnania, alkoholizmus a iné nežiadúce javy, a v takej rodine nie sú dobré predpoklady pre výchovu k hodnotám ako je láska, spravodlivosť, čestnosť, tolerancia, solidarita“ (Bakošová, 2005, s. 250). Široká oblasť psychosociálnych porúch zahŕňa agresivitu voči ostatným alebo sebe, kriminálne chovanie, úzkostné stavy, depresie, poruchy príjmu potravy, promiskuitné chovanie hlavne v období adolescencie. Často „mnoho problémov má svoje korene v tom, že dieťa chce na seba upozorniť“ (Frantíková, 2008, s. 33). Niektoré problémy sa môžu vyskytnúť i s biologickým dieťaťom, iné sú špecifické iba pre náhradnú rodinnú starostlivosť.

Napríklad deti vyrastajúce v ústavnom prostredí či už od narodenia alebo podstatnú časť svojho života vykazujú značné známky ťažkej citovej deprivácie. „Vďaka svojim zážitkom z ústavu alebo biologickej rodiny, majú viac oblastí, kde svoje konanie neovládajú (krádeže, zúrivé scény atď.)“ (Klimeš, 2008, s. 38). Predovšetkým porucha procesu pripútania znemožňuje dieťaťu vytvorenie hlbokaj a bezpodmienečnej citovej väzby k svojmu okoliu, teda i k náhradnej rodine. Ako uvádza Priehradná (2005, s. 14) „v súčasnej dobe nefunguje systematická práca zameraná na proces pripútania dieťaťa v náhradnej rodine“.

I keď podľa Bubelovej a kol. (2009, s. 15) „je to predovšetkým rodina, ktorá dieťa ovplyvňuje a vychováva“ nie je zanedbateľný faktor genetickej výbavy dieťaťa, určujúci limity jeho schopností a možností uplatnenia sa. Každé prijaté dieťa však potrebuje určitý čas na etabláciu v novej rodine. Trpezlivé a citlivé zaobchádzanie, rešpektovanie jeho vrodenej

daností tento proces pozitívne podporuje. Neskôr „otázka genetických väzieb zjavne nemá absolútnu prioritu nad psychologickými a sociálnymi väzbami náhradnej rodiny“ (Klimeš, 2008, s. 17). Ak psychosociálne problémy pretrvávajú dlhšiu dobu, je nevyhnutné ich konzultovať s odborníkmi. Väčšina detí pochádzajúcich do nových rodín je určitým spôsobom poznačená: „psychická deprivácia, syndróm týraného, zanedbávaného a zneužívaného dieťaťa, poruchy pripútania, emocionálne a sociálne poruchy v správaní, nevysporiadanosť s minulosťou, to je len časť problémov, s ktorými zápasia deti prichádzajúce do novej rodiny“ (Priehradná, 2005, s. 14).

Výchovné smerovanie oboch typov rodín

„Ak majú manželia výsadu a zodpovednosť stať sa rodičmi, majú tiež povinnosť správne plniť svoje výchovné poslanie. Ak manželia v láske a z lásky dávajú život novému človeku, svojmu dieťaťu, majú tiež zodpovednú úlohu starostlivo mu napomáhať, aby mohlo žiť plným ľudským životom“ (Lomnický, 2004, s. 131). Nie je podstatné, akým spôsobom rodičovstvo vzniklo. Výchova dieťaťa by mala smerovať k utváraniu jeho stabilnej, harmonickej osobnosti. Jej základom je naviazanie bezpečného vzťahu v spojení s ústretovosťou a citlivosťou rodičov.

Deti prichádzajúce do náhradných rodín tieto aspekty harmonickej výchovy zvyčajne od absentujú od biologických rodičov alebo prostredia ústavu. „Budovanie bezpečného naviazania s adoptovanými deťmi znamená zaujímať sa o ich minulé aj súčasné aktivity, prijať pozitívne aj negatívne vyjadrenie emócií, ukázať podporu aj city“ (Priehradná, 2005, s. 14). Je to nevyhnutné pre jeho stabilnú osobnú aj sociálnu existenciu. Pretože „kto nedokáže byť s niekým na psychosociálnej úrovni svojho bytia, zanikne. Nič nie je také znepokojujúce a ubíjajúce pre psychický život človeka ako pocit opustenosti alebo izolovanosti“ (Spiazzi, 1997, s. 55).

Noví rodičia prebudia vo svojich prijatých deťoch schopnosť mať niekoho rád a najdôležitejšiu skúsenosť, akú mu môžu sprostredkovať - že je milované, prijímané a rešpektované. V prostredí náhradnej rodiny sa stávajú „psychologicky pravými rodičmi, ak skutočne prijímajú dieťa za svoje“ (Matějček, 1997, s. 68).

2.3.2 Osobnostné kompetencie náhradného rodiča

Pojem **osobnosť** chápeme ako súbor individuálnych prvkov jedinca, zložený z jeho potrieb, motívov, schopností, záujmov, intelektu, temperamentu vôle a citov. Tieto zložky

predstavujú „dynamický systém, ktorý podmieňuje charakteristické správanie človeka“ (Rozinajová, 1990, s. 39). Osobnosťou človeka sa rozumie jedinečnosť jedného každého jednotlivého človeka. Má základ v tom, že „človek seba samého pozná od všetkých ostatných ľudí a vôbec od všetkého iného a k sebe samému a všetkému zaujíma postoj“ (Brožík, 2004, s. 16).

V prostredí rodiny má osobnosť rodiča podstatný vplyv na výchovný proces. „Dôležitým faktorom výchovy je osobnosť rodičov. Rodičia sú pre svoje deti prvým a najúčinnjším pôsobiacim príkladom“ (Lomnický, 2004, s. 131). Dieťa pozoruje a napodobňuje rodiča, berie si príklad z jeho reakcií a správania. Preto pozitívnymi osobnostnými faktormi rodiča sú empatické schopnosti, prosociálne zameranie, autentická a otvorená komunikácia. Podľa Olivara (1992, s. 8) „k týmto faktorom patria napríklad sebaoceňovanie, pozitívne hodnotenie druhých, spôsobilosti medziľudských vzťahov“. Štýl výchovného procesu, uplatňovaný v rodine je determinovaný osobnostným nasmerovaním rodiča. Ako uvádza Lomnický (2004, s. 131): „Osobný život rodiča je najdôležitejším prvkom mravnej výchovy“.

Kladné prvky osobnosti náhradného rodiča

Rola náhradného rodiča si vyžaduje predovšetkým uvedomenie si zodpovednosti v zmysle byť tu pre dieťa. Preto najdôležitejším, ak nie rozhodujúcim prvkom jeho osobnosti je **prosociálnosť**. Vyplýva to z jej podstaty, ktorú tvorí „ochota a schopnosť prijať a pochopiť druhých a urobiť niečo pre druhých aj vtedy, ak z toho nemám priamy a bezprostredný prospech“ (Olivar, 1992, s. 8). Prosociálne orientovaný jedinec je vzorom autentickej ľudskosti a jeho interakcie s dieťaťom sú charakterizované pozitívnymi hodnotami. Prosociálne osobnostné vzťahy v rodine sa vyznačujú snahou pomôcť a pochopiť iného, neorientovať sa iba na vlastné záujmy a potreby. Je to „nielen snaha urobiť niečo dobré pre seba, ale aj snaha urobiť niečo dobré pre iných“ (Lencz, 2001, s. 37). Podstata náhradného rodičovstva spočíva práve v tejto snahe nezištne prijať, chápať a podporovať dieťa, ktoré je nepatří do našej biologickej rodiny.

Náhradní rodičia majú byť prirodzene **empatický** k rôznym potrebám a špecifikám prijateho dieťaťa. Pomáhajú prekonávať jeho citové traumy, a majú dostatočné schopnosti vcítiť sa do jeho situácie. Preto by mali byť „citliví, tolerantní, ohľaduplní, optimistickí a emocionálne vyrovnaní“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 34). Iba tak môžu dieťaťu sprostredkovať svojimi osobnostnými a rodičovskými schopnosťami a možnosťami pozitívne životné skúsenosti. Ak poznajú svoje limity a možnosti „sú otvorení rozvíjať svoje schopnosti

a danosti a vzdelávať sa, spolupracovať a komunikovať s odborníkmi“ (Roháček a kol. 1998, s. 2).

Medzi osobnostné charakteristiky, dôležité pre harmonické rodičovstvo patria „čestnosť, mravnosť, pracovitosť, spravodlivosť, láskavosť, humánnosť, obetavosť, korektnosť, disciplinovanosť, spoľahlivosť a mnohé ďalšie, to sú vlastnosti potrebné pre každého rodiča“ (Rozinajová, 1990, s. 156), čiže rovnako biologického ako náhradného. Napriek tomu náhradní rodičia musia mať viac vedomostí, schopností, ktoré biologickí rodičia často nepotrebujú. Vyplýva to zo špecifických nárokov, ktoré prináša nutnosť bezpodmienečného prijatia cudzieho dieťaťa. Preto prínosná komunikácia, empatia a prosociálnosť je v náhradnom rodičovstve „dôležitejšia ako perfektné zvládnutie špeciálnych výchovných techník“ (Lencz, 2001, s. 32).

2. 3. 3 Proces utvárania identity v prostredí náhradnej rodiny

Utváranie a poznávanie vlastnej identity sa odohráva v priestore sociálnych vzťahov. Tento významný proces úzko spojený s osobnostným vývojom prináša jedincovi odpoveď na základnú otázku jeho bytia: Kto som?

„Ja som ten, ktorý je taký či onaký, ja som ten, ktorý má to či ono, ja som ten, ktorý vie a dokáže to či ono. Podľa hodnotenia či označenia, ktoré sa dosadzuje do týchto viet vzniká pozitívna alebo negatívna identita“ (Klimeš, 2008, s. 6). Toto sebazpoznanie umožňuje realizáciu potrieb človeka predovšetkým v medziľudských vzťahoch. „Dosiahnutie identity predpokladá prijatie nejakého obrazu sveta a hodnôt, ktoré sú dosť presvedčivé, aby osobnej a kolektívnej identite dali zmysel“ (Lencz, 2001, s. 50).

Proces vytvárania identity začína v rannom detstve v primárnom rodinnom prostredí. Ako uvádza Bohovicová a kol. (2000, s. 15): „aby si dieťa dokázalo vytvoriť svoju vlastnú identitu, pevné vzťahy, rozvinúť naplno svoju osobnosť, dokázalo (a chcelo) poznávať svet okolo seba, musí mať uspokojenú túto svoju najzákladnejšiu potrebu, ktorú si môže naplniť len v úzkom vzťahu s materskou osobou“. Uspokojenie potreby bezpečia a bezpodmienečnej lásky je možné iba v stimulujúcom rodinnom prostredí, pričom nie je dôležité, na akých väzbách (biologických alebo právnych) bolo rodičovstvo založené. „Dieťa prežíva vo vzťahu k rodičom, že má hodnotu, o čom dostáva od rodičov jasné potvrdenie, jeho identita sa môže v takomto prostredí najlepšie vyvíjať“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 18). Puto vytvorené k rodi-

čom je predpokladom budovania stabilnej sociálnej pozície dieťaťa: „primárna identita vytvorená v detstve a v mladosti je jej základným nástrojom“ (Singly, 1999, s. 84). V sieti sociálnych väzieb a vzťahov umožňuje kladné a pevné ukotvenie jedinca. Deti vyrastajúce v ústavnom zariadení kolektívneho typu, ktoré sa následne v dospelosti nedokážu adaptovať v spoločnosti, majú proces tvorby vlastnej identity ťažko narušený. „Človek, ktorý nenašiel svoju identitu je neistý a stále sa obáva, že v dôvernom vzťahu stratí seba samého“ (Lencz, 2001, s. 51). Zlyhávajú v osobných, pracovných vzťahoch a často nedokážu úspešne plniť rodičovskú funkciu.

Iná identita

V prostredí náhradnej rodiny sa stretávame s javom tzv. **inej identity**. Časť identity prijatých detí je odlišná od identity náhradných rodičov. Táto skutočnosť prináša rôzne špecifiká, s ktorými sa rodina s výlučne biologickými, pokrvnými vzťahmi nestretáva. Dieťa v náhradnej rodine nezdieľa so svojimi rodičmi spoločnú rasu, národnosť, má iný rodinný pôvod. Ako uvádza Klimeš (2008, s. 10) „hlavne u rómskych detí v náhradnej rodinnej starostlivosti sa vyskytuje dvojitá identita“. Dieťa prijíma časť z identity novej rodiny, ale zároveň si zachováva aj pôvodnú. Preto „seba považuje za róma, ale bude mať všetky zvyky a návyky majoritnej spoločnosti“ (Klimeš, 2008, s. 10).

Cieľ výchovy detí v náhradnej rodinnej starostlivosti má smerovať k zmiešanej identite. Jej súčasťou je utvorenie pravdivého a zároveň prijateľného obrazu o svojich biologických rodičoch. Dôležité je „hovoriť pravdu, ale prispôbiť ju veku dieťaťa“ (Klimeš, 2008, s. 33). Iba tak dokáže dieťa prijať a pochopiť svoj pôvod a zároveň si zachovať pozitívne a harmonické vzťahy v novej rodine. V opačnom prípade „prichádza k zatajovaniu, popieraniam, či dokonca napádaniu odlišnej identity“ (Klimeš, 2008, s. 28). Dieťa má byť oboznámené zo skutočnosťou, že sa svojim terajším rodičom nenarodilo. „Jednou z veľkých úloh rodičov je pomôcť dieťaťu sa vyrovnáť s jeho minulosťou“ (Frantíková, 2008, s. 13). Pomoc potrebuje pri hľadaní si miesta a vzťahov v novej rodine, ako i pri ďalšom zaradovaní sa do nového prostredia. Ak sa noví rodičia vyhýbajú odpovediam o minulosti a pôvode dieťaťa, zvyčajne z obáv aby dieťa netraumatizovali negatívnymi informáciami „v dieťati vzniká pocit, že nie je prijímané bezpodmienečne a celé“ (Klienová, 2005, s. 18).

Dieťa iného etnika

Jednou z prvých otázok, ktoré sa kladú náhradným rodičom počas odbornej prípravy je, či sú ochotní prijať dieťa odlišného etnika. Ide o deti predovšetkým rómskeho a vietnamského pô-

vodu. Väčšina žiadateľov to odmieta. Dôvody sú rôzne, prevládajú predovšetkým obavy „z odlišného temperamentu, častejšie však z toho, ako etnicky odlišné dieťa prijme širšia rodina a okolie“ (Bubelová a kol. 2009, s. 16). Prístupnejší sú pre možnosť adopcie dieťaťa, ktoré sa vizuálne výrazne neodlišuje od majoritnej spoločnosti (napr. deti ukrajinskej národnosti, prípadne polorómske).

Prijatie dieťaťa evidentne odlišného od etnika náhradných rodičov, prináša so sebou neustály a často neprimeraný záujem okolia. Najmä rómsky pôvod dieťaťa priťahuje pozornosť z dvoch dôvodov: „pre samotný fakt, že je Rómom (o to viac, o čo viac je to na prvý pohľad poznateľné), a pre tú zvláštnosť, že ako rómske dieťa vychováva ho nerómska rodina a pohybuje sa takmer výlučne v nerómskom prostredí“ (Roháček a kol. 1998, s. 11). Odlišnosť rómov žijúcich v našej spoločnosti-predovšetkým v oblasti životného štýlu, vytvára problém prijať takéto dieťa za člena majority. Na náhradných rodičov sú kladené väčšie požiadavky a pociťujú výraznejší tlak okolia ako rodičia s dieťaťom rovnakého etnika. „Ak sa prijme do rodiny etnicky odlišné dieťa, berieme na seba záväzok dôkladnejšie pracovať na jeho identite“ (Bubelová a kol. 2009, s. 16).

Budovanie identity detí rómskeho pôvodu

Prijatie dieťaťa rómskeho pôvodu je závažný krok, ktorý sprevádza nutnosť porozumieť a pochopiť etnické odlišnosti a osobitosti tejto minoritnej skupiny. Nie je to len iná farba pleti, ale aj charakteristické vnútorné prežívanie, emocionálnosť. Je potrebné, aby náhradní rodičia mali ujasnené ako vnímajú rómsky pôvod dieťaťa, aby vedeli reagovať na situácie s ním spojené. Ako uvádza Roháček a kol. (1998, s. 13), „dieťa potrebuje mať ujasnené prežívanie samého seba - kto som a byť so sebou spokojné“. Budovať sebavedomie a pozitívne sebahodnotenie rómskych detí je mimoriadne náročné. Človek poznáva sám seba aj na základe svojich koreňov, svojich predkov. Prirodzenou túžbou a potrebou je pociť hrdošti na to, odkiaľ pochádza. Vnímanie rómskej populácie v našej spoločnosti je spojené s negatívnym hodnotením tohto etnika a rôznymi predsudkami. Preto je potrebné „pripraviť dieťa na útoky a nespravodlivý svet“ (Klimeš, 2008, s. 31). Napriek dobrej príprave prídu vždy znova okamihy, keď si bude dieťa bolestne uvedomovať svoju odlišnosť. Integráciu do okolitého sveta mu bude znemožňovať jeho výrazná fyzická odlišnosť, na základe ktorej bude automaticky okolím priradované k neprispôsobivej negatívne posudzovanej skupine spoločnosti.

Náhradní rodičia musia vynaložiť značnú snahu a snažiť sa porozumieť inakosti, aby mohli sprevádzať dieťa v procese ujasňovania si svojej identity. Roháček a kol. (1998, s. 27)

predkladá niekoľko inšpirácií na uľahčenie tohto procesu: „zaujímať sa o históriu Rómov s tým cieľom, aby ste nielen vy vedeli viac, ale aby ste boli schopní odovzdať tieto vedomosti aj dieťaťu, zaujímať sa o súčasné dianie, čo sa týka Rómov, pretože sa to všetko týka prítomnosti, ale aj budúcnosti vášho dieťaťa. Zoznámiť sa a udržiavať vzťahy s rómskou rodinou v okolí a umožniť tiež vášmu dieťaťu stretávať sa s nimi. Je dôležité pre vaše dieťa, aby malo pozitívny vzor reálneho Róma. Podporiť vo vašom dieťati záujem o rómsku kultúru - o rómsky folklór, čítať mu rómske rozprávky, keby sa chcelo učiť rómsky, učiť sa s ním“. Dôležitosť plnohodnotného dosiahnutia pozitívnej identity rómskych detí v náhradných rodinách spočíva v tom, že „ťažisko sa preniesie zo zdôrazňovania seba na interakciu a aktívnu účasť na spoločných cieľoch“ (Lencz, 2001, s. 50).

3. Vybrané spoločensko-etické aspekty problematiky náhradného rodičovstva

3.1 Interpretácia spoločnosti

Človek je tvor prirodzene spoločenský. Vyplýva to z jeho schopnosti komunikácie, potreby vzájomného dopĺňania sa, vzájomnej pomoci a tendencie združovať sa do sociálneho celku. „Sme, žijeme, existujeme natoľko, nakoľko žijeme medzi ostatnými, v spoločnosti. Vo vzájomných vzťahoch sa potvrdzuje naša identita“ (Olivar, 1992, s. 45). Spoločnosť je tvorená viacerými osobami, ktoré majú spoločný cieľ, práva i povinnosti. „Najmenšia spoločenská štruktúra, stavebná bunka spoločnosti je jednota najmenej dvoch osôb, medzi ktorými je určitý vzťah“ (Olivar, 1992, s. 159). Nevyhnutná je prítomnosť autority ktorá má normatívno-regulačný charakter. „Spoločnosť je určovateľom a formulovateľom predstáv, ich obsahu a praktickej realizácie v intenciách ideálnej starostlivosti o ďalšie potomstvo, ktoré sú zakomponované vo forme výchovno-vzdelávacích cieľov“ (Predanocyová, 2003, s. 295). Tvorí ju zložitý systém najrozličnejších vzťahov – medzi jednotlivcami, skupinami, národmi, kultúrami a štátmi.

3.1.1 Sociálna dimenzia človeka

Sociálnosť predstavuje prirodzenú súčasť ľudskej osobnosti. Je základnou vlastnosťou človeka. Každý jedinec sa nachádza vo vzťahovom poli s inými ľuďmi, rôznymi skutočnosťami a javmi, s ktorými si vytvára vzájomné interakcie. Ako uvádza Spiazzi (1997, s. 38): „ľudské bytosti majú takmer nezadržateľnú prirodzenú tendenciu združovať sa, a tak dosaho-

vať ciele, ktoré, hoci si ich všetci želajú, presahujú schopnosti jedincov“. Tendencia združovať sa vychádza zo samotnej sociálnej podstaty a prirodzenosti človeka, predovšetkým však z potreby medziľudskej komunikácie a osobnej pomoci. „Človek bez spoločnosti nemôže existovať, pričom iba v spoločnosti môže realizovať svoju sociálnu podstatu“ (Bačíková, 2000, s. 159).

Nadväzovanie sociálnych vzťahov a kontaktov podporuje integráciu jedinca do spoločnosti, a spoluprácu s jej členmi. „Typickým elementom ľudského spolužitia je permanentné zaradovanie sa do spoločnosti, ktoré sa dialo a naďalej deje prostredníctvom starostlivosti, poučovania, pestovania, vychovávaní“ (Predanocyová, 2003, s. 295). Tieto kontakty podporujú jeho rozvoj a harmonizáciu osobnosti. Prítomnosť spoločných záujmov, ideálov a pocit vzájomnej podpory umožňuje jedincovi prežiť život vo vedomí plnosti sociálnych vzťahov. Táto sociálna dimenzia jeho jestvovania je „impulz, ktorý silou samej prirodzenosti poháňa človeka k tomu, aby sa združoval a spolupracoval so svojimi blíznymi pre spoločné dobro“ (Spiazzi, 1997, s. 32).

Spoločné dobro

Obsahom spoločného dobra sú rozmanité hodnoty a dobrá morálky, kultúry, ekonomiky, práva a náboženstva. Od individuálnej a interpersonálnej úrovne dobra sa odlišuje „práve svojím sociálnym cieľom, čiže zameraním na spoločnosť“ (Olivar, 1992, s. 102). Je spoločným cieľom ľudského kolektívu. Predstavuje najvýznamnejšiu normu sociálneho správania. V jeho rámci jednotlivec budovaním spoločného dobra „vychádza z vlastnej osamelosti, prekonáva vlastný egoizmus“ (Spiazzi, 1997, s. 39). Mimoriadne dôležitou sa tak stáva vzájomná spolupráca ľudí, ktorá je nasmerovaná k pozitívnym hodnotám. Ako uvádza Brožík (2004, s. 197): „Iba pozitívna hodnota môže byť cieľom, ktorý ľudsky zblízuje a súčasne poľudšťuje tých, čo sa podieľajú na jej realizácii“. Snaha jedinca zainteresovať iných na vlastných, osobných dobrách a zároveň spolupracovať na budovaní dobra spoločného je základom jeho sociálneho cítienia a zmyslu. „Človek je uvedomelý tvorca spoločnosti a pri každom stretnutí s druhým môže opätovne budovať spoločnosť“ (Olivar, 1992, s. 159). Je to elementárna podmienka pozitívneho fungovania spoločenského systému, pretože bez ochoty spolupráce a pomoci „urobiť niečo pre druhých aj bez očakávania protihodnoty, ľudský život a jeho elementárne materiálne a právne predpoklady by boli v ustavičnom ohrození“ (Lencz, 2001, s. 9).

3.1.2 Rodina ako objekt štátnej ochrany

Ako uvádza Spiazzi (1997, s. 58): „spoločnosť je komunita, v ktorej vzťahy nachádzajú primeranú štrukturalizáciu a organizáciu služieb na základe práva, ktoré stanovuje a rozdeľuje úlohy, povinnosti, bremená, dobrodenia s cieľom zaručiť a podporovať sociálny poriadok“. Významnou úlohou spoločnosti je regulácia sociálnych činností. Patrí medzi ne aj ochrana, pomoc a podpora rodín a výchovno-vzdelávacích inštitúcií. V štátnom zriadení, ktoré je na vyššom stupni sociálno-kultúrnej vyspelosti predstavujú jedny z najdôležitejších úloh spoločnosti. „Etické a právne normy vďaka svojej imperatívnu podobu najmä tomu, že bezprostredne regulujú ľudské správanie v celkom špecifickej oblasti vzťahov“ (Brožík, 2004, s. 34). Sféru rodiny a detí štát reguluje rôznymi spôsobmi: „na úrovni práva napríklad zákonmi o rozvoje, o interrupcii, o rodičovských právach a povinnostiach, a na ekonomickej úrovni systémom sociálneho zabezpečenia“ (Singly, 1999, s. 37). Ekonomickú podporu sociálne odkázaných rodín zakladá princíp solidarity „keď všetci solventní občania prispievajú vo forme daní na štátne výdavky na príslušné dávky“ (Bednárík, 2005, s. 192).

Štát zriaďuje rôzne inštitucionálne ustanovenia, ktoré majú výchovno-vzdelávací charakter (materské školy, základné, stredné a vysoké školy). Takto napríklad „vychádza v ústrety sociálnym požiadavkám rodín na včasné zaradenie detí do školskej dochádzky v materských školách, a tak umožňuje emancipáciu matiek“ (Singly, 1999, s. 37). Špeciálnou kategóriou sú deti a mladiství, ktorých telesný a duševný vývoj a výchovu je potrebné chrániť vhodnými právnymi i morálnymi spoločenskými podmienkami.

3.1.3 Ochrana detí a mladistvých

„Pojem dieťa chápeme v jednote s Dohovorom o právach dieťaťa z roku 1989 ako ľudskú bytosť mladšiu ako 18 rokov“ (Žbirková, 2004, s. 40). Dodržiavanie jeho práv a potrieb je základnou spoločenskou úlohou. Patria medzi na najmä „právo a potreba dieťaťa zdravo sa narodiť, nebyť vystavený nebezpečenstvu, cítiť sa v bezpečí, zdravo sa vyvíjať od svojho počatia teda už od prenatálneho obdobia“ (Žbirková, 2004, s. 40). Nutnosť ochrany dieťaťa pred násilím a zlým zaobchádzaním zo strany rodiny alebo okolia je mimoriadne aktuálna.

Významné poslanie rodiny v spoločnosti „oprávňuje rodičov požadovať od spoločnosti pomoc pri vytváraní podmienok pre stabilitu rodiny, pri rozvíjaní vplyvu na verejnú mienku, aby sa rodine dostalo primeranej vážnosti“ (Rozinajová, 1990, s. 177). Patrí sem aj zavádzanie vhodných sociálnych programov na prevenciu domáceho násillia a ochranu jeho obetí. Štát

sa nemôže od násilia v rámci rodín dištancovať ako od javu, ktorí patrí do intímnej sféry manželov a ich detí.

Ak rodina zlyhá a prestane si plniť svoje funkcie, je povinnosťou štátu „poskytovať zvláštnu ochranu dieťaťu zbavenému rodinného prostredia a má mu zabezpečiť vhodnú náhradnú rodinnú starostlivosť, alebo v nevyhnutných prípadoch ústavnú starostlivosť“ (Bittner a kol. 2007, s. 9). Náhradná rodinná starostlivosť sa postupne dostáva do povedomia spoločnosti, hoci je stále (predovšetkým adopcia) tabuizovaná a verejnosť nie je tejto téme otvorená. „Postupne sa však mení názor, že riešením opustenosti dieťaťa je len detský domov“ (Roháček, 2006, s. 4). Foriem starostlivosti o dieťa vyňaté z pôvodnej rodiny je niekoľko. Tie, ktoré sú budované na rodinnom princípe, sú nasledovné: osvojenie/adopcia, pestúnska starostlivosť a profesionálne rodičovstvo. Podrobnejšie sme ich diferencovali v kapitole 2.2.2. náhradná starostlivosť, s. 24. Ak bolo dieťa umiestnené v ústavnej starostlivosti, má právo na pravidelnú kontrolu svojich existenčných a výchovných podmienok štátnymi úradmi. Ako uvádza Lencz (1999, s. 69): „deti – najmä deti bez rodičov majú právo na ochranu a sociálnu starostlivosť“.

3.2 Dimenzie sféry partnerstva a rodičovstva

3.2.1 Inštitúcia manželstva

Manželský zväzok medzi mužom a ženou je spoločnosťou chránený. Je postavený na atribúte rovnosti. „Manžel a manželka sú si rovní v právach a povinnostiach“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9). Jeho hlavným účelom je založenie rodiny a výchova detí. Má právny podklad, ktorý manželov spoločensky ochraňuje.

„Manželstvo predstavuje partnerskú väzbu stojacu v protiklade k iným formám rodinných vzťahov“ (Singly, 1999, s. 17). Kým iných príslušníkov rodiny si človek nemôže vybrať, sú daný biologickými väzbami, životného partnera si možno zvoliť na základe vlastného rozhodnutia. Tento vzťah týmto vedomým aktom nadobúda inú významovú hodnotu pre muža i ženu ako ostatné rodinné vzťahy.

Inštitúcia manželstva zakladá podmienky pre výchovu detí, uspokojovanie vzájomných emocionálnych a sexuálnych potrieb a je základnou ekonomickou bázou rodiny. Podľa Lencza (1999, s. 68) „v našej mobilnej spoločnosti je ideálnym priestorom pre priateľstvo, city a družnosť, a príležitosťou na emocionálny rast prostredníctvom hlbokého osobného vzťahu“.

Tento zväzok dvoch heterosexuálnych jedincov by mal byť výsledkom zrelého partnerského vzťahu a byť postavený na pevných citových základoch. Z hľadiska vývinu „vzťahu medzi mužom a ženou najhlbším medziľudským vzťahom“ (Rozinajová, 1990, s. 37). Zjednocujú sa v ňom dvaja rozdielny jedinci do konzistentného celku pričom „osobnosť každého z manželov je zachovaná“ (Lomnický, 2000, s. 84).

Komplementarita v rámci manželstva

V rámci komplexného zrelého vzťahu je dôležitým faktorom schopnosť prijať s ochotou niekoho za partnera nielen z pocitu vzájomnej fyzickej a psychickej náklonnosti. Počas životného cyklu treba rátať s neustálou prítomnosťou toho druhého. Táto skutočnosť si nevyhnutne vyžaduje schopnosť obetavosti, vernosti, dôvery a odpustenia. „Základnou bázou, na ktorej je postavené manželstvo je láska, úcta, vernosť“ (Lomnický, 2000, s. 82). Potláčanie svojho egoizmu si vyžaduje schopnosť uzatvárať kompromisy. Dimenzia partnerskej lásky je postavená na schopnosti nielen prijímať ale predovšetkým dávať. Ako uvádza Lomnický (2000, s. 83): „manželia dávajú zo svojho pochopenia, zo svojho záujmu, zo svojej radosti, zo svojich vedomostí, skúseností, zo svojho humoru a dobrej nálady, dávajú teda všetko živé a životodarné, čo je v nich“.

Tým sa vo vzťahu stáva láska a šťastie záležitosťou nie jednotlivca, ale dvoch osôb. Jeden druhému si poskytujú porozumenie a pomoc. Vytvára sa vzájomná intimita, ktorá umožňuje „splynúť s totožnosťou druhého človeka“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 126). Vzájomné obohacovanie partnerov naplňuje ľudskú potrebu prijatia a oceňovania. „Kvalitu a stabilitu manželstva podporuje dobrá komunikácia medzi partnermi, schopnosť robiť rozhodnutia a riešiť konflikty“ (Lencz, 1999, s. 71). Spolužitie nie je možné bez konfliktov. Konflikt sám o sebe nie je negatívny. Stáva sa ním ak je ponechaný bez vyriešenia alebo sa k nemu zaujme nezodpovedný postoj. Je nevyhnutné dať priestor partnerovi na jeho vypočutie. Riešenie napomáha vzájomnej komunikácii a prehodnoteniu postojov.

Muž a žena vstupujú do partnerského vzťahu, pretože v ňom nachádzajú podobné hodnoty. „Hodnotové kvality konkrétneho manželstva treba manifestovať prostriedkami, ktoré nemôžu byť uniformné, ale musia sa ustavične rozvíjať, modifikovať“ (Brožík, 2004, s. 160). Manželia denne spolupracujú v rámci svojich schopností na riešení rôznych životných situácií, s ktorými sa nevyhnutne stretávajú.

3.2.2 Dezintegrujúce faktory manželstva

Sú činitele, ktoré narúšajú harmóniu rodiny a partnerského spolužitia. Vyplyvajú zo sféry osobnosti partnerov, z ich vzájomnej komunikácie a interakcie, a zo sféry makrosociálnych vplyvov a mimorodinných sociálnych interakcií.

Medzi **vnútorné faktory** patria nevhodné charakterové vlastnosti partnera, prejavujúce sa egoizmom, chorobnou žiarlivosťou, citovou nestabilitou. Keďže v manželstve „ide o prísne monogamný vzťah“ (Rozinajová, 1990, s. 41), narúša ho nevera partnerov citová i fyzická. Ďalšie faktory udáva Lomnický (2000, s. 90) ako „nepripravenosť na manželstvo, predčasné manželstvo, alkoholová, ale už aj drogová závislosť, neporozumenie si v sexuálnej oblasti, neochota sa prispôbiť, neznalosť rozdielov medzi mužom a ženou“. Negatívne vplyvajú aj polemiky v oblasti výchovy detí, deľbe domácich prác a nakladania s ekonomickými prostriedkami.

Vonkajšie faktory predstavujú zásahy okolia do rodiny. Okrem zlého vplyvu rodičov oboch manželov je to i deštrukcia rodinných hodnôt prezentovaná masmediálnymi prostriedkami, a ekonomická situácia rodiny, ktorá spôsobí dlhodobé odlúčenie partnerov z dôvodu práce.

Súčasnú manželstvo je ohrozené nárastom rozvodovosti a rozchodov. V spoločnosti sa zvyšujú počty „voľného spolužitia, destabilizácie manželskej inštitúcie a mimomanželských pôrodov“ (Singly, 1999, s. 18). Napriek tomu táto inštitúcia pretrváva niekoľko tisícročí a podľa Lencza (1999, s. 67) sa „aj v súčasnosti sa považuje za jednu z najväčších hodnôt“.

Jedným z faktorov, ktorý svojou podstatou negatívne zasahuje do manželstva je aj **bezdetnosť**. Pôsobí ako faktor vnútorný, vychádzajúci z nemožnosti naplnenia prirodzenej plodnosti. Významnou mierou je zároveň faktorom vonkajším. Prináša zvýšenú sociálnu záťaž a spoločenský tlak na splodenie dieťaťa predovšetkým z okolia širšej rodiny. Bezdetný pár sa často nevyhne izolácii v pracovnom a osobnom živote.

3.2.3 Problematika bezdetného partnerstva

Rodičovstvo. „Manželstvo je väčšinovým riešením keď ľudia chcú mať deti“ (Singly, 1999, s. 90). Z morálneho i spoločenského hľadiska je úzko späté s rodičovstvom. Narodenie dieťaťa mení dvojicu manželskú na dvojicu rodičovskú, nadobúdajú status otca a matky. Hoci manželstvo nepredstavuje záruku trvalého zväzku muža a ženy „napriek tomu poskytuje určité zázemie a istotu pre dieťa“ (Matejová, 2006, s. 10). Pre existenciu spoločnosti je nevyhnutá reprodukcia jej členov. Podľa Rozinajovej (1990, s. 37) „vyvrcholením manželského ži-

vota by malo byť spoločné potomstvo“. Vplyvom rôznych faktorov (predovšetkým zdravotných) sa však v každej spoločnosti vyskytujú partnerské dvojice bez detí.

Harmonický partnerský vzťah má tendenciu smerovať k založeniu rodiny. „Väčšina sa chce vydať, oženiť, chce mať deti, chce žiť v usporiadanej rodine s partnerom“ (Rozinajová, 1990, s. 95). Vyplýva to z prirodzeného biologického nasmerovania človeka, z jeho túžby mať vlastné potomstvo. Deti dávajú životu hlbší zmysel, otvárajú rodičom novú ľudskú dimenziu. Ako uvádza Brožík (2004, s. 186): „dieťa nás predsa obohacuje, zhodnocuje náš život“.

Plodnosť je hlbokou biologickou podstatou človeka. Predovšetkým v ženách je „hlboko zakorenené materstvo“ (Rozinajová, 1990, s. 62). Stať sa matkou je prirodzené poslanie ženy. Tento fakt spôsobujem že sa zvyčajne cíti zodpovedná za neplodnosť, a znáša tento stav horšie ako muž. Náročnosť liečby je zväčša tiež na žene. Výsledkom sú negatívne pocity, ktoré následne môžu viesť k problémom partnerskom vzťahu. Poznanie, že s partnerom nie sú schopní splniť rodičovskú úlohu, môže vyvolať veľmi negatívne emócie. Predovšetkým frustráciu, hnev, obviňovanie, strach z budúcnosti, pocity hanby a bezmocnosti. Táto situácia vedie k prehodnoteniu mnohých, predtým samozrejmych skutočností akými sú rodinný život, genetická kontinuita, chápanie počatia, tehotenstvo a pôrod, životné plány, manželský zväzok a sexualita. Je to „nenaplnená prírodou daná túžba byť matkou, milovať svoje deti, dostávať od nich lásku“ (Rozinajová, 1990, s. 93). Problémy spojené s bezdetnosťou postihujú ženu i muža, avšak ich emocionálne prežívanie tohto stavu je rozdielne. Muži väčšinou nedokážu priamo vyjadriť svoje pocity. Historicky i sociálne sú vedení k rozhodnému mysleniu a konaniu, bez emocionálneho prežívania. Majú tendenciu sústrediť svoju energiu tak, aby všetko zvládli a mali pod kontrolou. Naopak prežívanie neplodnosti u žien je časti sprevádzané búrlivými emocionálnymi stavmi. Ďalšou dôležitou stránkou je partnerská sexualita. Väčšina ľudí sa pozerá na plodnosť ako na logický následok sexuality partnerov. Negatívne pôsobí zasahovanie lekárskeho postupov do intímneho života, z ktorého sa vytráca spontánnosť. Keďže „jedinec je zameraný na splodenie a vedenie budúcej generácie, a má v sebe vytvoriť a uplatniť cit generativity (produktívnosť, plodnosť)“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 127), neschopnosť otehotnieť vplýva na sebaúctu a sebahodnotenie. Táto produktivita sa však nedá striktno zúžiť iba na plodenie a výchovu detí. Aj bezdetné partnerstvo má svoju hodnotu. Ako uvádza Lomnický (2000, s. 86): „Manželstvo je samo o sebe tvorivé a plodné – je tvorcom novej kvality života“. Jeho hodnotu nemožno posudzovať podľa schopnosti partnerov

splodiť dieťa. Rodičovstvo nemožno povýšiť na jediný nevyhnutný prostriedok dosiahnutia naplneného života. Členovia rodiny, založenej na nechcenom tehotenstve, ktoré bolo jedinou príčinou uzatvorenia manželstva, trpia často neusporiadanými a disharmonickými vzájomnými vzťahmi.

3.3 Spoločenská sféra rodiny

3.3.1 Ukotvenie rodiny v spoločenskom systéme

Vzťah rodiny a spoločnosti vyplýva z jej významného postavenia a funkcií. Toto primárne postavenie z nej vytvára „základnú bunku spoločnosti“ (Rozinajová, 1990, s. 39). Voči štátu má primárny charakter, existovala skôr ako štátne zriadenie. Má svoje opodstatnené práva, vychádzajúce z platných právnych noriem. Nimi je chránená pred negatívnymi zásahmi politického, ekonomického a hospodárskeho rázu. Zároveň sa zabezpečuje sociálneho charakteru pomoci. „Verejná moc je povinná uznávať a podporovať dôstojnosť, nezávislosť a stálosť rodiny“ (Lencz, 1999, s. 70). Nevyhnutnosťou je rešpektovanie etického princípu tvorby príslušných zákonov. Štát by nemal zasahovať do výchovného procesu v rámci rodiny. „Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9). Výnimkou je prevencia a odstraňovanie negatívnych javov v rámci plnení jej jednotlivých funkcií. „Od kvality ich plnenia závisí kvalitatívny vývoj spoločnosti daného národa“ (Rozinajová, 1990, s. 112).

Primárna socializácia, prebiehajúca v rodinnom prostredí je kľúčovým faktorom formovania osobnosti jedinca, jeho hodnotových orientácií a osvojovania si spoločenských noriem. „Hlavným výstupom rodiny pre spoločnosť je osobnosť, sformovaná rodinným personalizačným pôsobením.“ (Lesková, 2005, s. 347). Môžeme konštatovať, že kvalita rodiny sa odzrkadľuje do kvality celej spoločnosti. Jej stabilita je nielen záležitosťou interných vzťahov medzi jej členmi, ale sociálnym javom, ktorý pôsobí na širšie spoločenské prostredie.

Keďže väčšinovým účelom rodiny je výchova detí, rodičovstvo predstavuje mimoriadne dôležité poslanie. „Spoločnosť poskytuje rodičovstvu nielen svoju ochranu, ale aj potrebnú starostlivosť, najmä hmotnou podporou rodičov a pomocou pri výkone rodičovských práv a povinností“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9). Členovia rodiny si musia vzájomne pomáhať podľa svojich možností a schopností. Majú tiež vytvárať pokojné a bezpečné prostredie pre harmonickú výchovu detí.

Z etického hľadiska možno chápať rodinu v spoločnosti ako „umelecké dielo, ktoré sa vytvára roky, dokonca niekoľko generácií, ktoré však nikdy nie je úplne hotové“ (Schaffero-ová, 1995, s. 8).

„Spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni“ (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 9). Nerozlišuje medzi spôsobom vytvorenia rodiny, medzi biologickým a náhradným rodičovstvom.

3.3.2 Pozitívny sociálny potenciál náhradnej rodiny

Vo všetkých druhoch spoločností existujú deti, ktoré nemôžu vyrastať vo svojej biologickej rodine. Na tento fakt nemá vplyv stupeň rozvoja demokracie, ekonomiky alebo sociálneho cítenia. Negatívne javy, ktorých dôsledkom je nefungujúca biologická rodina nie je možné nikdy úplne eliminovať. Deti, prichádzajúce do náhradných rodín sa ocitli bez rodičov bez vlastného zavinenia. „Nie je nádej na zmenu pomerov v biologickej rodine. Je preto potrebné, aby spoločnosť našla najvhodnejšie riešenie jeho situácie“ (Bubelová a kol. 2009, s. 9). Najvhodnejším riešením je ich etablia v prirodzenom rodinnom prostredí, ktoré nikdy nemôže nahradiť ústavná staroslivosť.

Význam náhradnej rodiny je totožný s biologickou vo všetkých sférach - výchovnej, právnej, hodnotovej. Isté jej dimenzie však prinášajú špecifiká, vyplývajúce z jej výnimočného prínosu pre prijaté dieťa i pre spoločnosť. Rozinajová (1990, s. 174) uvádza: „To čo dieťa dostane v rodine, nemôže v plnej miere nahradiť nijaká iná výchovná inštitúcia“. Predovšetkým v oblasti budovania si sociálnych vzťahov a úspešného zaradenia dieťaťa do spoločnosti. Je v najlepšom záujme dieťaťa vyrastať v prostredí, v ktorom sa môže cítiť bezpečne. Vyplýva to z jeho prirodzenej potreby istoty a bezpečia. Ich uspokojenie vedie „k rozvoju tzv. prosociálneho správania. Deti ohrozené, neisté ľahšie reagujú asociálne“ (Bittner a kol. 2007, s. 61). Náhradná rodina umožňuje jeho zakotvenie v spoľahlivých citových väzbách.

Takéto stimulujúce a oceňujúce prostredie podporuje **kladný rozvoj individuality a uspokojuje základné psychické potreby**, ktoré konkretizujeme v kapitole 2.2.3. ústavná výchova, s. 26. Predovšetkým potreba otvorenej budúcnosti a potreba dostávať o sebe pozitívne správy sú pre opustené deti deti napĺňané iba v náhradnom rodinnom prostredí. Spätné chápanie a pozitívne reakcie zo strany nových rodičov na činnosti, ktoré vykonáva pozitívne smerujú jeho aktivity a harmonický rozvoj osobnosti. „Malé dieťa sa musí najprv naučiť, že musí veriť rodičom, že mu poskytnú jedlo a ochranu, až potom sa môže rozvíjať k autonómii“

(Atkinsonová, 1995, s. 29). Tak si potvrdzuje svoje kompetencie a vlastnú autenticitu. Svoju osobnú hodnotu si v detstve každý jedinec prisudzuje podľa reakcií najbližšieho prostredia, ktoré ho určitým spôsobom definuje.

Ďalším dôležitým prvkom, ktorý ovplyvňuje úspešnosť jedinca pri jeho zaradení sa do spoločnosti je **schopnosť prejavovať pozitívne city**. ňou sa uspokojuje potreba človeka existovať v sieti pozitívnych medziľudských vzťahov. „O jej osude rozhodujú najmä vzťahy v najrannejšom veku dieťaťa“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 51). Kladne pôsobia najmä budovanie spolupatričnosti a akceptácia medzi členmi rodiny, ktoré prehlbujú u dieťaťa pocit bezpečia, istoty a prijatia.

Zásadnou podmienkou na primeranú diferenciaciu a rozvoj sociálnych citových väzieb je **stabilný citový vzťah s jedným človekom** (najčastejšie s matkou) v rannom detstve. Pri pútaní sa dieťaťa na takto výnimočne blízkeho človeka nie je možné v žiadnom štátnom výchovnom zariadení, túto potrebu môže uspokojiť iba prostredie náhradnej rodiny. Na základe tejto prežitej skúsenosti a pocitu citového bezpečia sa v dospelosti prirodzene formuje aj vzťah jedinca k vlastným deťom ale i všetky emocionálne vzťahy. Na strane rodičov ich „učí byť vnímavými na potreby, pocity a názory detí“ (Klienová, 2005, s. 18).

Každé dieťa je bytosťou tvarovateľnou, ovplyvniteľnou v rámci svojho osobnostného nasmerovania. Je „tvorom nehotovým, neschopným samostatnej existencie. Je preto odkázané na starostlivosť dospelých jedincov“ (Chmelová, 2000, s. 261). Negatívne rodinné prostredie a sociálne interakcie brzdia optimálny vývoj a prispievajú k asociálnemu spoločenskému správaniu a rôznym sociálno-patologickým prejavom. Prínosom náhradnej rodiny pre spoločnosť je nepochybne zamedzenie ich ďalšieho vplyvu, a **reštruktúra sociability dieťaťa** v rámci jeho osobnostných limitov a možností. „Chovanie a vlastnosti jedinca sú výsledkom interakcie dedičnosti a prostredia“ (Atkinsonová, 1995, s. 20). Otázka miery vplyvu genetických dispozícií plynúcich z patologickej pôvodnej rodiny sa týka nielen jeho mentálnych schopností, ale i rysov povahy, sklonov a predispozícií. „Najväčší vplyv dedičnosti bol zistený pri schopnostiach a inteligencii, ďalej emočnej stabilite, menší vplyv má na presvedčenia a postoje“ (Atkinsonová, 1995, s. 29). Podnecujúce prostredie má potenciál zmierniť negatívne genetické dedičstvo. Poskytuje nielen ochranu, ale i modely a vzory sociálneho správania. Priaznivé výchovné pôsobenie podporuje skutočnosť, že „láska hrá podstatnú úlohu v harmonickom spolunažívaní, ale predstavuje i nekonečné možnosti“ (Spiazzi, 1997, s. 138). Takto sformovaná osobnosť je prínosom pre celé na spoločenské prostredie. Pozitívnu je jej

„stupnica hodnôt, ktorú v sebe prináša z rodiny do vonkajšieho prostredia“ (Lesková, 2005, s. 347).

Práva, potreby a spoločenské požiadavky detí vyrastajúc bez svojich biologických rodičov sú totožné s inými deťmi. Základom je umožnenie zdravotnej a sociálnej starostlivosti, výchovy a vzdelania, bezpečného prostredia a lásky. Odlišujú sa naliehavou potrebou nádeje a zmysluplnej budúcnosti, ktorú pre nich môže zabezpečiť nová rodina. V nej „prežijú pekné detstvo, budú mať niekoho komu osobne na nich záleží“ (Frantíková, 2008, s. 10). Osvoja si žiaducu identitu a vedomie vlastnej hodnoty cez vzťahy dôvery, lásky, priateľstva, vzájomnú emocionálnu závislosť, a úctu k ostatným. Sprostredkovanie týchto skúseností predstavuje kľúčovú úlohu náhradnej rodiny. Výsledky sú prínosom nielen pre osobnosť dieťaťa alebo nových rodičov, ale celú spoločnosť. Ako uvádza Lomnický (2000, s. 88): „ak všetci členovia rodiny budú cítiť a prežívať zodpovednosť za lásku a život, potom naozaj rodina bude pravým miestom pre život a podnieti fungovanie takej spoločnosti, kde sa život bude chrániť a podporovať“. Jedným z možností riešenia štátu v prípade nepriaznivého rodinného prostredia dieťaťa je aj sanácia biologickej rodiny.

3.3.3 Sanácia biologickej rodiny

Efektívne plnenie funkcií rodiny umožňuje predovšetkým stabilný, usporiadaný rodinný celok. „Iba harmonická rodina môže poskytnúť tie najoptimálnejšie podmienky na výchovu“ (Rozinajová, 1990, s. 181). Zárukou jej funkčnosti však nie je jej úplnosť „prítomnosť otca i matky však nie je absolútnou zárukou plnenia svojich funkcií“ (Bačíková, 2002, s. 126). V každej spoločnosti nech sa nachádza na akomkoľvek stupni rozvoja demokracie, ekonomiky, sociálneho cítenia existujú rodiny, ktoré pod vplyvom rôznych negatívnych javov zlyhávajú. Príčiny sú rôzne: „je to zlyhávajúci rodič, chýbajúca podpora okolia, nedostatočná sociálna pomoc, súhrn všetkých týchto a mnohých ďalších vplyvov. Faktom zostáva, že nám v praxi chýba účinný systém podpory zlyhávajú“ (Bohovicová a kol. 2000, s.11).

Najčastejším riešením kritických situácií býva umiestnenie dieťaťa v ústave. Toto vyňatie z prostredia, kde bolo ohrozené, a umiestnenie do prostredia, kde má zabezpečené jedlo, teplo, zdravotnú starostlivosť, vzdelávanie však prináša ďalšie ohrozenie jeho vývoja. Predovšetkým „nedostatkom citových väzieb, nedostatkom podnetov, prázdnotou, opustenosťou, chýbajúcim zmyslom života“ (Bohovicová a kol. 2000, s.11). Pobyt dieťaťa v ústavnom za-

riadení je zvyčajne traumatizujúca skúsenosť, „ktorá je prehĺbená časovou neobmedzenosťou“ (Bittner a kol. 2007, s. 51).

Dieťa potrebuje v rámci budovania svojej identity poznať svojich ľudí – mamu, otca, súrodencov, členov širšej rodiny. Domov a ľudia ktorí ho utvárajú sú pre každého človek jednou z najväčších citových istôt a hodnôt. „Rodina to sú korene, z ktorých vyrastáme, a je to koruna stromu, do ktorej sa rozvíjame. Bez rodiny sme neúplní, neistí a osamelí“ (Bohovicová a kol. 2000, s.10). Krédom sociálno-právnej ochrany detí by mala byť preferencia rodiny pred ústavnou starostlivosťou. Túto úlohu umožňuje sanácia rodiny „teda obnovenie narušených funkcií rodiny, a to tak aby mohla opäť plniť svoju úlohu v spoločnosti, a dieťa sa mohlo čo najskôr vrátiť do svojho prirodzeného prostredia“ (Bittner a kol. 2007, s. 43).

Sanácia rodiny má zmysel iba za predpokladu „že deti neboli vystavené násiliu, zlému zaobchádzaniu, sexuálnemu zneužívaniu, nebol zistený nedostatok pozornosti zo strany rodičov, zlý psychický stav rodičov alebo ich nedostatky v citových a výchovných schopnostiach“ (Bittner a kol. 2007, s. 23). Ak existuje biologická, pôvodná rodina dieťaťa, v rámci ktorej sa dieťa začlenilo do jej sociálnych väzieb, malo by sa s ňou pracovať, podporou a odbornou pomocou upraviť vnútorné rodinné prostredie. „Kde existuje biologickým vzťahom založená rodina dieťaťa, ktorej členovia sú ochotní mať deti vo vlastnej starostlivosti a vychovávať ich, pričom majú rokmi vytvorené vzájomné emočné puto, musí táto alternatíva prevážiť nad náhradnou formou starostlivosti“ (Bittner a kol. 2007, s. 32). Dôvodom na odobratie dieťaťa by nemal byť iba materiálny nedostatok, ktorý sa dá riešiť prostredníctvom štátnych orgánov inými prostriedkami ako rozdelením rodiny. Faktom zostáva, že „až polovica detí sa do ústavov dostáva zo sociálnych dôvodov“ (Bittner a kol. 2007, s. 23).

Vo väčšine prípadov po dlhodobom pobyte dieťaťa v ústavnej starostlivosti sa biologické väzby narušia, a mladý človek sa nemá po skončení štátnej starostlivosti kde vrátiť. Tým sa jeho nepriaznivá sociálna situácia nerieši a častokrát sa ešte zhoršuje. Rodina s emocionálnymi väzbami je dôležitá životná istota. Je najvhodnejším prostredím pre jeho výchovu, aj keď zlyháva po stránke materiálnej“ (Bittner a kol. 2007, s. 45).

Nepriaznivé sociálne podmienky rodiny sú zvyčajne chudoba rodiny vyplývajúca z nízkych ekonomických príjmov, alebo nevyhovujúce bytové podmienky. Často je to kombinácia oboch faktorov, ktoré podmieňujú nariadenie ústavnej výchovy zo sociálnych dôvodov: „najčastejším sociálnym dôvodom ústavnej výchovy býva nedostatočné alebo chýbajúce bývanie prípadne nevyhovujúce bytové podmienky“ (Bittner a kol. 2007, s. 24).

Práca štátnych orgánov v rámci sanácie rodiny

Podľa § 55: „ak súd nariadil ústavnú starostlivosť z dôvodov, ktoré sú na strane rodičov, v rozhodnutí zároveň určí rodičom dieťaťa primeranú lehotu na úpravu ich rodinných a sociálnych pomerov tak, aby mohli osobne vykonávať starostlivosť o maloleté dieťa. Ak rodičia úpravu svojich rodinných a sociálnych pomerov v určenej lehote zabezpečia, súd ústavnú starostlivosť zruší. Ak rodičia úpravu svojich rodinných a sociálnych pomerov v určenej lehote nezabezpečia, súd začne aj bez návrhu konanie o zverení dieťaťa do náhradnej osobnej starostlivosti alebo konanie o zverení dieťaťa do pestúnskej starostlivosti“ (Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 281).

Rodiny zvyčajne nevedia ako postupovať, aby sa im dieťa vrátilo. Štátne orgány sociálnej pomoci by mali aktívne pomáhať rodinám v hmotnej núdzi, predovšetkým pri riešení bytovej situácie, poskytnúť komplexné poradenstvo, ktoré by umožnilo čo najrýchlejší návrat dieťaťa do rodiny. Ak bolo umiestnenie v ústave na určitý čas nevyhnutné, a po odstránení negatívnych faktorov je predpoklad ďalšieho fungovania rodiny, je vhodné pre zachovanie kontaktu umiestniť dieťa do zariadenia nachádzajúceho sa v blízkosti pobytu rodičov. Spolupráca štátnych orgánov a neziskových organizácií umožňuje rozvíjať terénnu sociálnu podporu a pomoc. Práca s rodinou by mala byť prvotnou voľbou, ak rodina existuje a prejavuje o dieťa primeraný záujem. „Preto je treba sústrediť pozornosť na aktívnu prácu s takouto rodinou, a to nielen preventívnu, ale aj následnú, čiže po nariadení ústavnej výchovy“ (Bittner a kol. 2007, s. 45).

Preventívne opatrenia sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately na predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine predstavujú najmä podľa § 10 „organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch, tréningoch a aktivitách zameraných na podporu plnenia rodičovských práv a povinností, plnenia funkcií rodiny, na utváranie a upevňovanie vzťahov medzi manželmi, medzi rodičmi a deťmi, rozvoj schopností riešiť problémové situácie a adaptovať sa na nové situácie, a organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch a aktivitách zameraných na predchádzanie sociálno-patologickým javom“ (Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s. 132).

Napriek tomu chýba motivácia štátnych orgánov „aby sa efektívne a aktívne podieľali na sanácii a podpore rodiny“ (Bittner a kol. 2007, s. 23). Úspešná sanácia biologickej rodiny

predchádza nárastu sociálno-patologických javov a umožňuje jeho vývoj v prirodzenom prostredí. Ak je však v rámci biologickej rodiny ohrozený jeho psychický, fyzický a sociálny vývin, a krízová situácia pretrváva majú prednosť opatrenia na zabezpečenie výchovy a všestranného vývinu dieťaťa v náhradnom rodinnom prostredí. „Ak sa v rodine pridá vplyv nepriaznivých, výchovných vplyvov ako sú nízke vzdelanie rodičov, strata zamestnania, alkoholizmus a iné nežiadúce javy, v takej rodine nie sú dobré predpoklady pre výchovu k hodnotám ako je láska, spravodlivosť, čestnosť, tolerancia, solidarita“ (Bakošová, 2005, s. 250).

4. Praktické účinky aplikácie etiky na posilnenie medziľudských vzťahov v oblasti náhradného rodičovstva

Etika „sa zaoberá odpoveďou človeka na výzvy, ktoré predstavuje príroda, človek sám a druhí ľudia“ (Lencz, 2001, s. 34). Pri problematike bezdetnosti a formovaní náhradných rodín napomáha zvládnuť náročnú životnú situáciu, nájsť v nej životný zmysel. Nasmerováva človeka pri rozhodovaní sa ako ju riešiť, a zároveň prekonať problém inakosti. Prispieva k prekonávaniu predsudkov voči náhradným rodinám a ich deťom. Všeobecne etika „odpovedá na otázku ako mám žiť“ (Lencz, 1999, s. 3). Predpokladom etického správania je prijatie, pozitívne hodnotenie a oceňovanie ľudí, ktorí nás obklopujú. Keďže „každý človek je pozitívnu hodnotou“ (Olivar, 1992, s. 44), je nevyhnutné rešpektovať jeho potreby, záujmy a oprávnené požiadavky, a zároveň požiadavky spoločnosti. Ako uvádza Lomnický (2004, s. 130): „Harmónia v medziľudských vzťahoch sa však nedosiahne bez uvedomenia si vzájomného pozitívneho správania“.

4.1 Konkretizácia jednotlivých etických inšpirácií

4.1.1 Pozitívne medziľudské spôsobilosti

Pozitívnosť v medziľudských vzťahoch je úzko spätá s viacerými sociálnymi spôsobilosťami, ktoré umožňujú optimalizáciu medziľudských postojov a vedú k rešpektovaniu ľudskej dôstojnosti. Predstavujú základ etických postojov. „Medziľudské a sociálne spôsobilosti, ktoré zodpovedajú úplným a autentickým postojom a úcte k druhým, pozitívne prispievajú výchove orientovanej na zlepšenie ľudských vzťahov“ (Olivar, 1992, s. 14). V nasledujúcej časti práce stručne konkretizujeme najdôležitejšie z nich.

Atribúcia znamená pripisovanie, prisudzovanie významu. V rámci etiky medziľudských vzťahov sa jedná o vieru, že druhá osoba má také vlastnosti, ktoré sú žiaduce a podporujeme ich. Predpokladáme jej pozitívne schopnosti a správanie. Atribúcia sa musí zakladať na uznaní a láske. Jej deficit mimoriadne negatívne pôsobí v rodičovstve, vo výchove a v školstve. Dáva základ úspešnému náhradnému rodičovstvu: „Pripisujeme deťom pozitívne vlastnosti, prijímame dieťa také aké je a prejavujeme voči nemu city“ (Lencz, 2001, s. 13).

Akceptáciou rozumieme prijatie človeka ďalšou osobou v celistvosti, prijať a rešpektovať jeho inakosť „Plne môžeme druhého človeka prijať iba vtedy, keď sme celkom otvorení voči nemu“ (Olivar, 1992, s. 99). Prvým krokom k akceptácii iného človeka je uvedomenie si hodnoty vlastnej dôstojnosti. Jej pochopením vnímame hodnotu a dôstojnosť iných jedincov. Poznávanie svoje kladných i záporných vlastností posilňuje sebaúctu a sebadôveru a sebaakceptáciu jedinca. Akceptácia je taktiež nevyhnutnou požiadavkou na realizáciu osvojenia-noví rodičia musia akceptovať biologický a sociálny pôvod, danosti a schopnosti dieťaťa.

Kongruencia je zhoda medzi vnútorným cítením a vonkajším prejavom. Dotýka sa predovšetkým slobodného a zodpovedného rozhodovania o prijatí dieťaťa. Má vychádzať zo skutočného záujmu človeka. Je to záväzok na celý život, a nikto by nemal byť k nemu nútený alebo ovplyvňovaný či už partnerom alebo okolím, prípadne strachom z vlastnej opustenosti.

Empatia a jej rozvoj je rozhodujúcou zložkou pri všetkých životných skúsenostiach a vzťahoch. Je to schopnosť „pomocou ktorej sa osobnosť v rámci bezprostrednej komunikácie s druhým človekom vie vžiť do jeho duševného stavu“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 25). Touto účasťou intenzívnejšie chápe jeho emócie, motiváciu a správanie. Javy a skutočnosti vníma totiž každá osoba inak. Zbavuje jedinca výlučnej zaujatosti sebou a sústreďuje jeho vnímanie na osobu druhého. Je to cesta k prekonaniu nedorozumení a konfliktov. „Schopnosť empatie závisí od vývinovej úrovne osobnosti od množstva zážitkov a vplyvov. Z toho vyplýva že nie je trvalou vlastnosťou a v rozličných úsekoch života sa môže meniť“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 29). V praxi náhradných rodín rozvíja autentický vzťah medzi dieťaťom a osvojiteľom, buduje ich vzájomnosť a blízkosť. Schopnosť empatie spolu s prosociálnosťou predstavujú podstatné zložky osobnostných kompetencií osvojiteľa.

K významným spôsobom pozitívneho formovania medziľudských vzťahov zaraďujeme **prosociálnosť**. Podľa Lencza (2001, s. 29) takéto cítenie predpokladá: „obmedzenie pudových žiadostí, ktorých splnenie by bolo na úkor druhých, úsilie nielen o vlastné dobro, ale aj o

dobro druhých a sebakritické pozorovanie“. Konanie človeka je následne smerované k pomoci iným, bez očakávania príslušnej odmeny. „Takéto činnosti aktéra niečo stoja, vyžadujú od neho obeť alebo vystavenie sa riziku“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 38). Charakterizuje ho ústretovosť, nápomocnosť. V rámci osobnostného formovania jedinca prospieva jeho pozitívnemu morálnemu vývinu a vedie k morálnej zrelosti. Prosociálne orientovaný jedinec sa v rámci starostlivosti o iného sám sa stáva bohatším, a zároveň realizuje svoju potrebu zmysluplného života. Podstata osvojenia si dieťaťa je maximálne prosociálna. Motív nezištnej pomoci „môže viesť jednotlivca k prosociálnemu činu aj vtedy, keď je situácia na takýto čin nevhodná“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 39). Adopcia nepredstavuje iba uspokojenie potrieb bezdetných jedincov, ale prináša si sebou zložitý proces rozhodovania, prípravy a utvárania náhradnej rodiny. Táto je v spoločnosti často objektom predsudkov a odsudzovania. Taktiež výchova dieťaťa z rizikovou osobnou anamnézou obnáša mnohé špecifiká a náročné situácie. Naplnenie altruistických ideí v problematike náhradného rodičovstva je nemožné bez určitého stupňa prosociálnosti. Jej kľúčovým aspektom pozitívne hodnotenie druhých. Ak chceme byť k ľuďom dobroprajní, treba, aby sme ich vnímali pozitívne.

Pozitívne hodnotenie druhých prispieva k vzájomnej dôvere a harmonickému spoločenstvu. Je významným prvkom duševnej hygieny. „Základom v akýchkoľvek medziľudských vzťahoch je dôraz na pozitívne aspekty“ (Olivar, 1992, s. 47). Popieranie hodnoty iného človeka degraduje jeho ľudskú dôstojnosť. Ponižovanie a podceňovanie je druhom morálnej deštrukcie. Prekonávanie antipatie vytvára žiaducu spoločenskú klímu. V tomto smere majú „veľký význam nenápadní ľudia, ktorí vo svojom okolí vyžarujú ľudskosť a pokoj, nezištne pomáhajú tým, ktorí potrebujú pomoc“ (Olivar, 1992, s. 134). V rámci náhradnej rodiny pozitívne hodnotenie nevychádza iba od rodičov k deťom. Výchovným pôsobením a vlastným príkladom si túto kompetenciu osvojujú i deti. „Naučiť možno len to, čo sami vieme a odovzdať možno len to, čím sami žijeme“ (Lencz, 2001, s. 32). Pozitívne hodnotenie iných nielen formuje kladné medziľudské vzťahy, ale je zároveň žiaducou prípravou na partnerstvo a rodičovstvo. Ak si jedinec rozvíja postoje prosociálnosti a positivity, a aplikuje ich v sieti svojich sociálnych vzťahov, emocionálne dozrieva a nevyhnutne smeruje k úcte voči druhým ľuďom.

Pre náhradné rodičovstvo je nevyhnutnou spôsobilosťou **asertivita**. Znamená otvorené, priame a zároveň primerané vyjadrovanie citov, názorov, očakávaní, uplatňovanie nárokov a práv. Súčasne je zachovaný rešpekt voči citom, názorom, zámerom druhých, neznižuje sa ich

dôstojnosť a neporušujú ich práva. Asertívny človek si v každej situácii zachováva svoju identitu, ale nenarúša identitu druhých, preferuje nemanipulatívne správanie. Jej primárnym právom je, že každý môže posudzovať svoje vlastné správanie, myšlienky a emócie a byť za ne a za ich dôsledky byť zodpovedný. Podporuje zdravé sebavedomie človeka a realistický odhad jeho síl. Jedinec ľahšie dosahuje vytýčené ciele. „Asertivita musí byť založená na morálnych základoch“ (Olivar, 1992, s. 67). Členme ju na základnú, ktorá je súčasťou bežných medziľudských vzťahoch v kontexte tolerancie a vzájomného rešpektu. Vyšší stupeň predstavuje empatická asertivita, nasmerovaná k chápaniu druhého a citlivosti na jeho problémy. Následná stupňovaná umožňuje vygradovať a podržať toto správanie. Na úrovni posledným stupňa konfrontatívnej asertivity jedinec počas konfrontácií neklesá do agresivity.

Asertivitu môžu náhradní rodičia aplikovať predovšetkým v oblasti práva posudzovať svoje vlastné konanie, myšlienky a pocity a byť si za ne a za ich dôsledky zodpovední. Nemusia poskytovať žiadne vysvetlenia, ani ospravedlnenia svojho konania. Nie sú povinní (ak sa sami tak nerozhodnú) zdôvodňovať a vysvetľovať prečo a za akých okolností k osvojeniu prišlo a aký je pôvod dieťaťa. Primeraná sebaistota a sebavedomie ich chránia pred možnými netolerantnými prejavmi okolia. Dokáže rozpoznať a ubrániť sa manipulácii. „Asertivitu nemôžeme vidieť jednostranne a príliš ju preceňovať či vyzdvihovať. Človek nemôže byť úplne v každej situácii asertívny, avšak mal by mať asertívne spôsobilosti zahrnuté do svojho inventára sociálnych spôsobilostí“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 29). Ovládanie asertívnych techník prináša určité zvýhodnenie tomu kto ich ovláda, oproti ostatným. Pri ich použití je potrebné zvážiť tento fakt, a aplikovať ich v súlade s princípmi etického správania.

Asertívne správanie predpokladá realistický odhad svojich síl. Smeruje k posilňovaniu dobrých medziľudských vzťahov, autentickej a otvorenej komunikácii. Človek preferujúci asertivitu v sociálnych interakciách je schopný presne a zrozumiteľne definovať svoje ciele, a svoj pohľad na prežívanú problematiku. Z tejto skutočnosti vyplýva nevyhnutnosť určitej miery asertivity v rámci života náhradnej rodiny. Zrejma odlišnosť náhradnej rodiny predovšetkým v prípade osvojenia detí iného etnika prináša široké spektrum rozmanitých záťažových situácií v medziľudských vzťahoch. V praxi však je preto žiaduce vedieť obhájiť svoje rozhodnutia a stanoviská, vedieť primerane čeliť možným útokom a tvorivo riešiť konflikty.

4.1.2 Vybrané etické odporúčania pre prekonávanie stavu bezdetnosti

V nasledovnej podkapitole sa sústreďujeme na problematiku bezdetnosti partnerov, ktorá je nežiadúca a nedobrovoľná. I keď v menšom zastúpení, predsa existuje bezdetnosť dobrovoľná, založená na výsledku vzájomnej dohody páru, dočasná alebo ako celoživotné nasmerovanie. Ak však človek cíti potrebu realizovať svoje rodičovský potenciál, a nemôže ju naplniť, nevyhnutne hľadá spôsoby prekonania tejto prekážky. „Sú jedinci, ktorí nemajú deti, ale predsa v sebe generativitu rozvíjajú tvorivou činnosťou“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 127). Podobný spôsob vysporiadania sa s bezdetnosťou uvádza Matejová (2006, s. 10). „Ak sa materstvo neuskutoční, či už je to zo zdravotných dôvodov alebo jednoducho preto, že si žena nikdy nenašla partnera, pokúša sa ho racionálne suplovať napríklad profesionálnym úspechom“. Profesionálne naplnenie nie je jediným spôsobom riešenia bezdetnosti. Dôležitým faktorom je schopnosť žiť naplno prítomnosť a vytvorenie silného partnerského zväzku.

Žiť naplno prítomnosť. „Je dôležité, aby každý žil naplno a intenzívne prítomný okamih. Osoba uzatvorená v minulosti a blúdiaca v budúcnosti nežije, je len pasívne nesená životom“ (Olivar, 1992, s. 20). Prítomný okamih má hodnotu sám o sebe, nepredstavuje iba prípravu niečoho budúceho. Táto schopnosť plného prežívania prítomnosti umožňuje prekonať obavy z budúcnosti. Človek je tak schopný realizovať sa v rôznych sférach sociálneho života, a nie je jednostranne zaťažený frustráciou z nemožnosti prekonať neplodnosť. Svoju pozornosť venuje viacerým oblastiam svojich hodnotových orientácií. Partnerský život sa tak stáva bohatším a nie je definovaný výlučne schopnosťou otehotnieť. Tento životný postoj nie je realizovateľný bez schopnosti jedinca prijať negatívne. Neplodnosť môže mať významný dopad na vzájomný vzťah. Vplýva na oboch partnerov fyzicky, psychologicky, sociálne a ekonomicky. Podľa Olivara (1992, s. 120) „prijatie negatívneho a jeho premena na lásku“ je faktorom, pomáhajúcim prekonať náročné životné situácie. V prípade bezdetnosti je skutočnou premenou negatívneho na pozitívny čin utvorenie náhradnej rodiny, ktorá umožňuje premeniť hlboko frustrujúcu osobnú skutočnosť na prosociálny skutok. „Človek je aktívny činiteľ vlastného vývinu - je iniciátorom skutkov“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 115). Môže tak aktívne pretransformovať svoj životný postoj k pozitívnemu vnímaniu a prežívaniu. V tomto zmysle podstatnú rolu zohráva faktor prosociálnosti: „bezprostredným aktom vôle, ktorý premieňa bolesť na otvorenosť voči druhému je jeho maximálne prijímanie“ (Olivar, 1992, s. 120). Stav bezdetnosti, ktorý je pre niekoho stavom osobnej stagnácie a životné-

ho ochudobnenia sa pre iných stáva možnosťou na vytvorenie nových pozitívnych vzťahov. Ak človek stratil v živote niečo cenné, cíti sa z mnohých dôvodov nespokojný, nevidí perspektívu vo svojom smerovaní, je žiaduce klásť si namiesto otázky „čo môžem od života ešte čakať?“ otázku „čo môžem v živote ešte pre druhých urobiť“?

Náhradné rodičovstvo neprináša automaticky naplnenie života. Schopnosť prijať cudzie dieťa za svoje je vysoko individuálna. Závisí od osobnostných kvalít, hodnotových orientácií a celkovej sociálnej a zdravotnej situácie jedinca. Harmonicky partnerský vzťah nie je podmienený rodičovstvom. „Dvaja dospelí ľudia, muž a žena, v usporiadanej rodine nachádzajú potrebné spoločenské zázemie, ktoré im dodáva pocit spoločenskej istoty a spokojnosti, a zbavuje ich pocitu osamelosti“ (Rozinajová, 1990, s. 176). Adopcia nie je nevyhnutným krokom pre bezdetné páry. „Vzťah medzi rodičmi a deťmi má menší význam ako manželský vzťah“ (Singly, 1999, s. 81). Neplodnosť prináša viacero zmien do partnerského vzťahu. Vzájomná emocionálna podpora a spolupráca môžu znížiť stres a pomôcť aby sa muž a žena vzájomne neodcudzili. Vedie k väčšej intimitate, pocitu spolupatričnosti a vzájomnej potreby. Takýto silný zväzok je založený na hlbokých, dôverných osobných vzťahoch s partnerom.

Počet párov, ktoré majú problémy s počatím dieťaťa neustále narastá. Problematika neplodnosti, bezdetnosti a náhradného rodičovstva prestáva byť témou úzkej skupiny jedincov. „Nové situácie, nové pomery v našej spoločnosti, nové nároky a problémy, ktorým je súčasná rodina vystavená, prinášajú zo sebou nové, predtým neznáme ťažkosti“ (Lomnický, 2000, s. 82). Kladným javom je, že sa zmiernuje tabuizácia náhradného rodičovstva a stigmatizácia neplodných párov. „Každé ľudské rozhodnutie niečo stojí. Treba si uvedomiť, že každá voľba predpokladá vzdať sa niečoho alebo stratiť inú možnú voľbu“ (Olivar, 1992, s. 77). Ak sa človek rozhodnutie zostať bezdetným, plánovane či nechcene, alebo svoju neplodnosť vyrieši prijatím cudzieho dieťaťa je jeho výsostne intímnou voľbou. Bezdetnosť zostáva pre každého životnou výzvou: „je šancou, ak ju využijeme, ale ohrozením, ak zostane nevyužitá“ (Lencz, 2001, s. 47).

4.1.3 Starostlivosť o duševné zdravie náhradných rodičov

Každý človek má možnosť pozitívne ovplyvňovať svoj duševný stav. Náročnosť náhradného rodičovstva vo všetkých svojich fázach (rozhodovania, prípravy a realizácie) prináša so sebou aj zvýšené nároky na psychické procesy.

V prvej fáze utvárania novej rodiny dominuje očakávanie. Potencionálni rodičia si podľa vlastných predstáv vyberajú vhodné dieťa. Utvárajú si určitý obraz a víziu svojej nastávajúcej rodičovskej úlohy. Prítomné sú obavy z vrodenných vlastností dieťaťa, z vplyvu jeho pôvodnej rodiny, a z reakcie dieťaťa na nich samotných. Dominuje však radosť a vďačnosť nad príchodom do rodiny. Žiadatelia vykazujú vysokú mieru ochoty k spolupráci s okolím a štátnymi orgánmi. Príchod dieťaťa zvyčajne sprevádza fáza entuziazmu. Rodičia majú pocit víťazstva a úspešného zavŕšenia náročného procesu. Sú odduševnení, prezentujú svoj novonadobudnutý status rodiča verejne. Snažia sa o maximálne vzájomné porozumenie a majú pozitívne očakávania týkajúce sa budúcnosti. Eventuálne problémy pripúšťajú, ale sú presvedčení o ich pomerne ľahkom zvládnutí.

Rola rodiča je emočne náročná sama o sebe. Vedomie, že sa k nej pridávajú ešte iné záťažové interné alebo externé faktory (obavy z genetických dispozícií, reakcie okolia, potreba špeciálnych výchovných postupov) môže pôsobiť ako stresujúci faktor a robiť rolu subjektívne ťažšiu. „Realita je oveľa ťažšia na prácu, čas, psychickú záťaž. Zasahuje celú rodinu. Veľakrát je tu vyčerpanosť, výčitky svedomia, beznádej“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 31). Nastáva fáza zlomu, ktorej sprievodnými znakmi sú pochybnosti a pocit sklamaní zo seba samých. Rodičia mnohokrát v záujme dieťaťa potláčajú v snahe prekonať negatívne pocity svoje potreby a ambície. „Na rodičov prijatých detí sú niekedy kladené neprimerané požiadavky z mnohých strán“ (Frantíková, 2008, s. 9). V prípade, že v rodine sú aj deti vlastné, často zisťujú, že pri ich hodnotení nepoužívajú rovnaké kritériá, a napriek deklarovanej snahe o rovnaký prístup preferujú deti biologické. Podľa Matějčka-Dytrycha (1997, s. 21) je dôležité v procese utvárania vzťahov medzi osvojencom a osvojiteľom „pracovať predovšetkým sa seba samých, počítat' s horším a byť na to pripravený, príjemným sa nechať prekvapit', nebáť sa o lásku dieťaťa, a budovať otvorené rodinné spoločenstvo“. Profesionálna rodina je taktiež vystavená zvýšenej pozornosti okolia, strate súkromia, alebo na druhej strane sa môže dostať do izolácie. Niekedy sa rodiny stretávajú aj s negatívnym posudzovaním výchovy dieťaťa. Správanie, ktoré sa považuje u iných detí za normálne, sa u osvojených hodnotí ako neprimerané a neprispôsobivé, a je vnímané ako zlyhanie či zanedbávanie ich rodičovských povinností.

Nevyhnutne nasleduje finálna fáza hľadania riešení v prostredí blízkej i širšej rodiny. Prínosná je opora ďalšej rodiny, napríklad starých rodičov. Vzťahy medzi členmi širšej rodiny ovplyvňujú kvalitu rodinnej harmónie. Ako uvádza Bačíková (2002, s. 123): „Priaznivý do-

pad na celé výchovné pôsobenie rodiny má v konečnom dôsledku harmonická rodina s dobrými citovými väzbami, s atmosférou vzájomnej dôvery a úcty, s pocitom bezpečia a istoty“. Žiaduce sú konzultácie s odborníkmi a získavanie poznatkov z odbornej literatúry.

Dôležitým faktorom je **zachovanie si vlastnej manželskej identity a intimity** aj pri plnení rodičovských povinností. Rodinná harmónia je základom šťastného detstva „ a to je zakotvené v manželskom porozumení a zhode“ (Rozinajová, 1990, s. 141). Schopnosť nájsť si na seba čas, venovať sa svojmu partnerovi predstavuje ochranu pred stresom a napätím v každodenných povinnostiach. „Pre deti sú väčším prínosom radostní a milujúci rodičia ako vyčerpaní perfekcionisti“ (Bubelová a kol. 2009, s. 17), ktorí nemôžu byť zdrojom pokoja a radosti.

Tiňová (2005, s. 12) uvádza nasledovné inšpirácie ako prevenciu psychickej frustrácie náhradných rodičov:

- relaxujte,
- netrápte sa, tešte sa zo života,
- nerozprávajte sa sústavne o dieťati,
- urobte niečo, čo vás poteší (zaslúžite si to),
- veľa sa smejte (smiech uzdravuje)“ .

Neexistuje univerzálny návod na zabezpečenie si duševnej harmónie. Všeobecne možno konštatovať, že prínosom pre každého človeka je „akceptovať svoje pocity, poznať svoje citlivé miesta, rozvíjať svoj talent a záujmy, zaujímať sa o druhých ľuďoch, vedieť kedy vyhľadať pomoc“ (Atkinsonová, 1995, s. 141).

Záťažové faktory náhradného rodičovstva

Tabuizovanou realitou náhradného rodičovstva je vrátenie prijatých detí. Nemožno ho automaticky charakterizovať ako nezvládnutie zo strany profesionálnej rodiny. „Ten, kto prejaví ochotu pomôcť cudzím opusteným deťom, má dosť pozitívnych morálnych vlastností a nemožno to klasifikovať ako zlyhanie“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 47). Každý človek sa môže dostať do neriešiteľnej situácie. Ak dieťa z rodiny odíde, sú na to vážne dôvody či už zo strany rodiny, alebo zo strany dieťaťa, a neexistuje iný spôsob riešenia situácie. Deti, ktoré prichádzajú do profesionálnej náhradnej rodiny, sú väčšinou veľmi problematické. Mnohé z nich v dôsledku traumy v biologickej rodine alebo ústave, potrebujú špecializovanú psychiatrickú starostlivosť. „Byť rodičom v dnešnej dobe nie je jednoduché, byť rodičom prijatého dieťaťa je ešte o niečo ťažšie“ (Frantíková, 2008, s. 6). Odbornú pomoc osvojiteliom môžu poskytnúť aj špecialisti z centier poradensko-psychologických služieb a pedagogicko-psycho-

logických poradní zameraných na pomoc jednotlivcovi a rodine. „Stretnutia by mali byť zamerané na otázky spojené s realizáciou stretnutí, komunikáciou s rodičmi a odborníkmi, s dilemami objavujúcimi sa v procese programu, vzájomným zdieľaním sa, pomocou a podporou“ (Priehradná, 2005, s. 15).

Prínosom sú aj aktivity združení náhradných rodín, ktoré dopĺňajú individuálnu pomoc, sociálne poradenstvo a prevenciu v oblasti náhradnej rodinnej výchovy.

4.2 Tolerančné princípy prostredí náhradnej rodiny

Etika, predovšetkým v oblasti aplikovaných disciplín napomáha kvalite medziľudských vzťahov v každodennej realite všetkých sférach života. Svojou podstatou je prínosom pre biologické i náhradné rodičovstvo. „Etika musí stáť v službe človeka a prispieť k lepšiemu spoluzitiu v oblasti vzťahov“ (Lomnický, 2004, s. 130). Pre zachovanie harmonickej klímy v spoločnosti je nevyhnutná vzájomná tolerancia jej členov.

4.2.1 Pojem tolerancia

Tolerancia ako princíp znášanlivosti sa vzťahuje k prejavom a názorom iných ľudí z rozmanitých oblastí spoločenského života – z oblasti morálky, politiky, náboženstva, kultúry či výchovy. Následne prichádza k „reflexii v konaní, správaní, zvyklostiach“ (Predanocyová, 2003, s. 301). Hranica tolerancie predstavuje istú mieru únosnosti inakosti prejavov a názorov iných ľudí. Ich akceptácia nemôže byť bez určitých limitov a pravidiel. Aby smerovala k pozitívnemu prínosu tolerancie, musí disponovať „pravidlami, ktoré sú nevyhnutne naplnené racionálno-etickým obsahom, to je zábezpeka ľudskej koexistencie“ (Predanocyová, 2003, s. 295).

Významným aspektom tolerancie je jej emocionalita. Vyplýva zo schopnosti empatie, miery vžitia sa do pocitov a situácie druhého človeka. Tým umožňuje pochopiť jeho reakcie a prežívanie v určitej situácii. „Empatia v zmysle humanistického prístupu znamená prijať druhého“ (Olivar, 1992, s. 98). Väčšiu zrelosť vyžaduje sociálna empatia, ktorá sa vzťahuje na celé spoločenské alebo etnické skupiny. Predsudky a zábrany, ktoré často máme k iným spoločenským skupinám, môžu znamenať vážnu prekážku. „Emotívnosť je silnou zbraňou tolerancie“ (Predanocyová, 2003, s. 301).

Neschopnosť prijať inakosť iného človeka vedie zákonite k nerešpektovaniu jeho ľudskej dôstojnosti a znemožňuje autentické prežitie ľudskej vzájomnosti. „Podmienkou vzá-

jomnosti je prekonať v sebe predsudky voči inakosti a naučiť sa byť tolerantný“ (Miedzgiová, 1994, s. 2). Pojem ľudskej dôstojnosti je zakotvený vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv. Ako uvádza Olivar (1992, s. 28): „každý človek ako príslušník ľudstva si zasluhuje vážnosť, česť, úctu, t. j. neodškriepiteľnú hodnotu“, ktorá sa konkretizuje v každodennej realite medziľudských a sociálnych vzťahov. Pojmy ľudská dôstojnosť, sebaúcta a úcta k druhým sú neoddeliteľné súčasti etiky.

Miera tolerancie a rešpektovanie ľudskej vzájomnosti pôsobí na reálnu podobu spoločnosti. „Je potrebné, aby človek bol v autentickom osobnostnom vzťahu z individuálno-etického hľadiska, ale taktiež konal sociálno-eticky, budoval spoločenstvo na princípe dialógu, tolerancie a solidarity“ (Lomnický, 2004, s. 130).

4.2.2 Faktory sociálnej percepcie

Vnímanie a posudzovanie iného človeka determinuje **sociálna percepcia**. Jej zdrojom sú skúsenosti osobné i sprostredkované od iných ľudí. „Spôsoby, akými si utvárame úsudky a prisudzujeme príčiny a motívy sú determinované nielen charakteristikami ľudí, s ktorými sme v interakcii, ale aj našimi vlastnými hodnotami a spôsobmi organizovania skúseností“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 6). Spôsob vnímania druhých jedincov je podmienený prívlastkami, ktoré sme im pripísali. Každý jedinec sa koncentruje na iné aspekty a zdôrazňuje rozdielne kvality v rámci sociálnych kategórií. Preto vnímanie a následné hodnotenie vlastností a dispozícií iných nie je veľmi presné. „Treba však počítať s určitými diferenciami medzi ľuďmi v schopnosti neverbálne komunikovať, ako aj s kultúrno-spoločenskými diferenciami v rámci etník“ (Lomnický, 2003, s. 261). Dôležitú úlohu zohrávajú názory, zvyklosti, postoje a predsudky človeka.

Postoj z pohľadu sociálnej psychológie vyjadruje vzťah sympatie alebo antipatie k rozmanitým objektom, situáciám a prostrediam. Atkinsonová (1995, s. 146) klasifikuje negatívne postoje k skupinám obyvateľstva ako:

- „-negatívne stereotypy = presvedčenie o skupine a jej vnímanie,
- predsudky = negatívne postoje voči skupine,
- diskriminácia = negatívne činy“.

Stereotyp označuje vnímanie celej konkrétnej skupiny ľudí. Platí všeobecný predpoklad, že je charakteristické pre každého jej člena. „Systematizované očakávanie nazývame sociálny stereotyp“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 13). Stereotypy podporuje nekomplet-

nosť informácií o iných, a neochota tieto informácie prijímať. „Zameriavame sa na informácie konzistentné s našimi teóriami“ (Atkinsonová, 1995, s. 144). Tým sa človek dostáva do sociálnych interakcií iba s takými ľuďmi, ktorí naplňujú jeho očakávania a teórie. Na základe postojov a stereotypov sa môžu vo vnímaní jedinca trvale fixovať predsudky, a negatívne pôsobiť na jeho sociálny život. Preto je dôležité „neprenáhliť sa v posudzovaní ľudí a javov. Treba rozširovať horizonty myslenia a nebyť otrokmi predsudkov“ (Olivar, 1992, s. 47).

Vnímanie a následné spoločenské ukotvenie náhradnej rodiny v sociálnom prostredí je späté s rôznymi stereotypmi a predsudkami, ktoré vyplývajú z našich čiastkových skúseností alebo informácií. Snaha o pozitívne hodnotenie druhých podporuje realistický pohľad na skutočnosť.

4.2.3 Spoločenská stigmatizácia náhradnej rodiny

Rodina, ktorá sa rozhodla osvojiť si cudzie dieťa, je vystavená zvýšenej pozornosti okolia z viacerých dôvodov. Postoje okolia môžu byť povzbudzujúce aj zraňujúce. Náhradní rodičia musia na ne určitým spôsobom reagovať. Predovšetkým v prípade adopcie v rámci iného etnika. „Nie sme zvyknutí prijímať inú kultúru a považovať ju za rovnako dobrú, ako je tá naša“ (Roháček a kol. 1998, s. 11). O náhradných rodinách a ich deťoch existujú mnohé mýty a negatívne hodnotenia. Keďže „prívlastky, ktoré ľuďom pripisujeme, ovplyvňujú spôsoby, akými ich vnímame“ (Páleník – Solárová – Štefanovič, 1995, s. 7), spoločenská mienka nebýva pre tieto rodiny vždy priaznivá. Okolie často reaguje nepochopením, odsudzovaním, zvýšenou pozornosťou, očakávaním zlyhania.

V rámci mikrosociálneho prostredia je prvou a najdôležitejšou reakciou **mienka širšej rodiny**. Vzhľadom na emocionálne väzby je vnímaná najcitlivejšie a má najdôležitejší význam. Tak ako osvojiteľia, aj „širšia rodina si potrebuje na novú situáciu zvyknúť a tiež na to potrebuje svoj čas“ (Roháček a kol. 1998, s. 6). Potrebuje získať množstvo primeraných informácií. Začlenenie pokrvne úplne odlišného dieťaťa do existujúcich rodinných väzieb si vyžaduje „osvojiť si bezpodmienečne priateľský pohľad, ktorý nikdy neodsudzuje“ (Olivar, 1992, s. 191). Súhlas, pochopenie a ochota pomôcť od najbližších ľudí predstavujú významnú podporu.

Reakcia susedov, známych a priateľov závisí od faktu, či o zámere prijať dieťa vedeli. Je žiaduce ich tom informovať vopred. „Práve nepochopenie alebo neznalosť motivácie, môže vyvolávať veľké množstvo negatívnych reakcií z okolia“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 48).

Predíde sa tak rôznemu domýšľaniu a skresľovaniu situácie. Časom si na ňu zvyknú a budú ju vnímať prirodzenejšie. Niekedy sa stáva, že rodina, ktorá predtým o prijatí cudzieho dieťaťa neuvažovala, sa podľa príkladu inej náhradnej rodiny zo svojho okolia rozhodla prijať do svojej domácnosti dieťa.

V prípade osvojenia si staršieho dieťaťa je dôležitá **reakcia školy**, ktorú bude navštevovať. V nej strávi v škole veľkú časť dňa a mienka o ňom je dôležitá ako pre neho samotného tak i pre nových rodičov. Netýka sa iba otázky prospechu. V prípade náhradného rodičovstva by sa malo s dieťaťom veľa rozprávať o jeho pocitoch zo školy, a zároveň byť v aktívnom kontakte s vyučujúcimi. Ak má dieťa iné meno (v prípade pestúnskej starostlivosti), alebo má inú farbu pleti, je dobré na dohodnúť sa s nimi, do akej miery a akým spôsobom o tom budú informovaní spolužiaci. „V praxi sa stáva, že učiteľ, ktorý nie je o otázke náhradného rodičovstva informovaný, nepristupuje k takémuto dieťaťu primerane a napríklad podceňuje jeho schopnosti, alebo naopak mu poskytuje protekciu, čo tiež nie je pre dieťa dobré“ (Roháček a kol. 1998, s. 7). Aj prípade, že adopcia nie je evidentná, rozoznateľná od biologického rodičovstva je potrebné zväziť informovanosť triedneho učiteľa a riaditeľa školy, aby v prípade potreby vedeli primerane zareagovať.

Ak je iný pôvod dieťaťa zrejmy na pohľad, pridávajú sa **reakcie širšej verejnosti**. Napríklad vo verejnej doprave, v obchodoch, u lekára a podobne. Vtedy nemajú rodičia možnosť niečo vysvetľovať a viesť rozhovory. Ľudia majú často sklon považovať všetko iné za zvláštne, nepatričné a odsudzovať ho. Roháček a kol. (1998, s.7) uvádza: „máte možnosť potvrdiť vašu spolupatričnosť tým, že sa na dieťa usmejete, pritiahnete si ho k sebe, pohladíte ho“. Tak môžu ovplyvniť postoj okolia voči náhradnému rodičovstvu, akceptovať rozdiely.

Bezprostredné reakcie okolia po príchode dieťa do náhradnej rodiny sa môžu postupom času meniť. Ale rovnako sa môže stať, že sa nikdy nezmenia. Každý má právo na svoj názor a postoj k danej problematike. Je dôležité, nakoľko sú so svojím náhradným rodičovstvom vyrovnaní samotní osvojovatelia. „Či už rodiny zvolia stratégiu otvorenej komunikácie, alebo sa pred svetom uzavru, v oboch prípadoch sa stretnú s protichodnými názormi a postojmi. Stretnú sa s povzbudením, obdivom, ale aj s odsúdením a podozrievaním“ (Bohovicová a kol. 2000, s. 49). Nesmú však zabúdať na vlastné pozície a práva.

Osvojovatelia úplne spontánne vyhľadávajú rodiny, ktoré majú podobne dieťa v náhradnej rodinnej starostlivosti, prípadne sú zamestnaní ako profesionálni rodičia. Je to asi prirodzený prejav obklopať sa ľuďmi, ktorí majú podobné problémy, sú v podobnej životnej situácii.

„Človek sa vždy snaží o realizáciu v určitom vzťahu“ (Chmelová, 2000, s. 263). Práve spoločenstvo, ktoré si vytvorili profesionálne rodiny medzi sebou navzájom, im pomáha prekonávať ťažké obdobia pri formovaní vzťahov v rámci náhradnej výchovy, pri spracovaní mnohých problémov a otázok, ktoré sa objavili v reálnom živote. „Prosociálnosťou spevnená súdržná malá skupina má významné prostriedky ako zabrániť predsudkom“ (Olivar, 1992, s. 174). Tak ako noví rodičia potrebovali čas na spracovanie situácie, potrebuje ho aj ich okolie. Je dôležité hľadať to čo náhradné a biologické rodičovstvo spája, a akceptovať to čo je odlišné. „Naliehavou výzvou pre súčasného človeka sú hodnoty viery, hodnoty hlbokej ľudskej úcty, vzájomného rešpektu, tolerancie, porozumenia, slušnosti, zdvorilosti a taktosti“ (Lomnický, 2003, s. 258).

4.3 Náhradná rodina v kontexte zodpovedného rodičovstva

Princíp zodpovednosti v kategóriách etiky chápeme ako morálny atribút spojený s povinnosťami a právami. Plnenie povinností a uplatňovanie práv vždy nesie so sebou určité následky, ktoré je zodpovedný človek schopný a povinný predvídať. Je úzko spätá s preferovanými hodnotami a osobným presvedčením jedinca. Osobná zodpovednosť je vždy spojená s osobnou slobodou a vedomím vlastnej slobody.

Podstatou pojmu zodpovedné rodičovstvo je pozitívny postoj úcty a akceptácie k ľudskému životu a jeho všestrannému rozvoju. Za cieľ si dáva ochranu a podporu ľudského života. Často sa spája s metódami regulácie počatia a pôrodnosti, ktorými sa zabezpečuje žiadúci počet detí a časových odstupov ich narodenia. Kládie dôraz na zodpovednosť za výchovu detí. Otázkou zodpovedného rodičovstva je teda aktívne plánované rodičovstvo.

Právo rozhodnúť sa uzavrieť manželstvo, založiť si a naplánovať rodinu je súčasťou práv všetkých mužov a žien. Každý má mať možnosť rozhodnúť sa, či mať deti a kedy ich bude mať. Matejček (1989, s. 258.) uvádza, že viac detí plánujú práve tí, ktorí sami prežili šťastné detstvo. Ľudské rodičovstvo má niesť črty zodpovednosti, slobody a lásky. Dieťa do rodiny má prísť vtedy, keď to chcú, a keď to rozumne uznajú za správne. „Aj keď je dieťa chcené a očakávané, ťažko je hneď sa prispôbiť jeho existencii“ (Salij, 2003 s. 76). Tento proces oveľa ostrejšie prebieha v psychike rodičov, ktorí s počatím dieťaťa nerátali. Človek má aj v tomto smere, tak ako v iných oblastiach života, myslieť, plánovať, rozhodovať, aby dieťa na svete ako výsledok slobodného rozhodnutia, a nie výsledok náhodnej príležitosti uspokojenia intímnej potreby. Hodnota a dôstojnosť každého človeka je taká veľká, že jedi-

ným adekvátnym vzťahom k nemu je láska. „Láska v rodine vo vzťahu medzi manželmi i vo vzťahu k deťom je nenahraditeľnou podmienkou dobrého vývinu dieťaťa“ (Pšenička, 1999, s. 11). Zodpovedné rodičovstvo je spôsob spoluzodpovednosti obidvoch manželov za vedomé prijatie nového dieťaťa s láskou. Za splnenie rodičovského poslania sú zodpovední predovšetkým samotní rodičia. Túto úlohu nemôžu presunúť na iného človeka alebo štát. Napriek tomu existujú jedinci, ktorí pri jej plnení z rôznych dôvodov zlyhali. Následne preberá povinnosti štát, ktorý má vytvárať vhodné podmienky na podporu náhradnej rodiny.

V kontexte zodpovednosti nemožno rozlišovať medzi biologickým a náhradným typom rodiny. Princíp zodpovednosti môže napĺňať jedna i druhá forma, a zároveň môže počas plnenia svojich povinností zlyhať. Náhradné rodičovstvo však svojou podstatou nesie v sebe prirodzený potenciál transformovať sa do podoby zodpovedného a uvedomelého rodičovstva. V nasledujúcej časti práce postupne objasňujeme jednotlivé faktory, ktoré sú charakterizujú podstatu aktívne plánovaného rodičovstva, pričom zároveň poukazujeme na ich existenciu v náhradných rodinách.

4.3.1 Charakteristické znaky plánovaného rodičovstva

Optimálne plánovanie prihliada na celkový zdravotný stav rodičov, a zohľadňuje ich sociálne zázemie. Nevyhnutnou otázkou plánovania potomstva je i vek nastávajúcich rodičov. Dôležité sú i faktory dosiahnutého vzdelania a finančné zabezpečenie. Tieto zložky sú súčasťou hodnotenia vhodnosti žiadateľov o osvojenie. Zo strany štátnych orgánov sú preverované nielen ich psychické spôsobilosti, ale i materiálne a sociálne možnosti poskytnúť dieťaťu prínosné podmienky na jeho rozvoj. Zohľadňuje sa materiálna stránka z nie z pozície kalkulácie, ale povinnosti zabezpečiť dieťaťu dôstojné podmienky, primerané zdravému vývoju nového jedinca.

Nemenej dôležité je rozhodnutie o počte detí. Matějček a kol. (2002, s. 126.) uvádza, že zvládnuteľným môže byť aj väčší počet detí. Kľúčovú úlohu však zohráva temperament detí a ich vekové rozloženie, a zdravotný stav. Pri príliš vysokom počte detí, pod čím myslí najmä viac ako osem v rodine, však upozorňuje, že môžu byť deti do istej miery znevýhodnené, pretože rodičia nebudú schopní sa im dostatočne venovať. Pre samotných rodičov to môže byť príliš veľká záťaž, najmä psychická, ale i fyzická a emocionálna. Partneri po rozhodnutí osvojiť si dieťa v rámci prípravy na osvojenie zvažujú po porade s odborníkmi svoje možnosti a osobnostné limity, ktoré sú určujúcim faktorom počtu prijatých detí.

Pomerne malý význam sa prikladá potrebe prípravy v sfére výchovy detí. Mnohí budúci rodičia nemajú v tejto oblasti dostatočné vedomosti a nepociťujú ani potrebu sa vzdelávať. „Nevedia alebo nechcú vedieť a počuť o tom, že základnou výchovnou metódou má byť seba-výchova“ (Pšenička, 1999, s. 13). Pri zakladaní rodiny sa skôr zameriavajú na zabezpečenie materiálnych potrieb dieťaťa, ktoré sú pre neho dôležité, ale nie sú jediné. Osobnosť rodiča je významným vzorom, na základe ktorého sa formuje vlastný výchovný štýl a prístup v budúcnosti. Odborná príprava na osvojenie je povinná. V rámci nej sa preberajú rôzne modelové situácie a typy výchovných problémov, s ktorými sa v praxi môžu stretnúť, zároveň sa oboznamujú s alternatívami ich riešenia.

Naliehavou potrebou každého človeka je, aby počas detstva a mladosti prežil skúsenosť pozitívneho vzťah medzi rodičmi navzájom a taktiež rodičov k nemu. „Správna telesná, psychická i duchovná aktivita manželov kladne pôsobí na rozvoj dieťaťa“ (Pšenička, 1999, s. 13). Súčasťou predosvojiteľskej prípravy je preto absolvovanie psychologického vyšetrenia, so zameraním na zhodnotenie stability partnerského vzťahu, spôsobu riešenia konfliktov a prekonávania prekážok, činiteľov ovplyvňujúcich harmóniu rodinného života.

Mať vlastné deti je veľký dar. Najviac si ho vážia tí, ktorí túžia po deťoch, ale ich nemôžu mať. Žiadatelia o dieťa prechádzajú dlhým procesom zhodnotenia svojich reálnych schopností a možností vychovávať dieťa. Po zvážení všetkých skutočností sa môžu zodpovedne a slobodne rozhodnúť, či sú pripravení na jeho príchod. Rodičovstvo by malo byť výsadou zodpovedných ľudí, ktorí sú pripravení prijať dieťa, starať sa oň a milovať ho, bez ohľadu na okolnosti a podmienky za ktorých rodina vznikla.

Záver

Ťažiskom rozpracovania našej témy boli viaceré závažné sociálno-etické aspekty súvisiace s životom náhradných rodín, so zameraním na konkretizáciu vybraných faktorov.

Práca je koncipovaná multidisciplinárne, prelínajú sa v nej teoretické poznatky a odporúčania viacerých disciplín. Vyplýva to z faktu, že problematika nebiologického rodičovstva zahŕňa široký okruh psychosociálneho života osvojiteľov. Snažili sme sa na etickom pozadí spojiť získané závery a zároveň načrtnúť možné etické nasmerovania v rámci poradenstva pre posilnenie medziľudských vzťahov.

Prezentujeme náhradné a biologické rodičovstvo ako hodnotovo rovnocenné, vo sfére výchovnej, právnej či emocionálnej. Spôsob vzniku rodiny nie je určujúci pre úspešnosť osobného života ako i emocionálne vzťahy jej členov. Bez ohľadu na to, či sa utvorila na základe na pokrvných alebo právnych zväzkov, rodičia majú potenciál bezpodmienečnej obetavej a nezištnej lásky k deťom. Náhradné rodičovstvo však vykazuje určité odlišnosti, ktoré sa v rodine tvorenej pokrvnými zväzkami nevyskytujú. Okolnosti vzniku tohto zoskupenia, jeho fungovania a etablácie do okolitého sociálneho prostredia sú odlišné. Špecifiká nebiologickej rodinného spoločenstva sa premietajú do zvýšených nárokov na toleranciu a akceptáciu inakosti ako u osvojiteľov, tak aj ich okolia. Zároveň predstavujú záťažové faktory na emocionalitu jej členov. Naša práca však priniesla pohľad predovšetkým na jej kladné dimenzie a špecifiká, vyplývajúce z výnimočného prínosu pre prijaté dieťa i pre spoločnosť.

Na základe poznatkov získaných spracovaním uvedenej problematiky upozorňujeme na pozitívny spoločenský potenciál náhradnej rodiny. Ako jedinečný model rodinného spoluzitia podporuje kladný rozvoj individuality a identity. Taktiež uspokojuje základné psychické potreby dieťaťa. Prínosom pre jeho harmonický osobnostný rast je umožnenie tvorby stabilného citového vzťahu s jedným človekom – materskou osobou. Vyňatie dieťaťa z jeho pôvodnej nefunkčnej a deštruktívne pôsobiacej rodiny má významný preventívny i terapeutický efekt. Rodinné prostredie podporuje efektívnejší priebeh primárnej socializácie, predstavuje nenahraditeľnú sociálnu základňu, ktorou nemôže byť neosobné prostredie ústavnej starostlivosti.

Záujmom štátu je, aby rodina bola schopná efektívne si plniť svoje funkcie. Stabilita rodín pôsobí kladne na širšie spoločenské prostredie a je príslubom stability budúcej generácie. Vyplýva to z primárneho chápania rodiny ako základnej jednotky spoločnosti. Je

preto celospoločensky žiadúce upevňovať postavenie, integritu a kompetencie náhradnej rodiny. Pomocou sociálnych opatrení zabezpečovať ochranu jej súkromia a prirodzeného prostredia. V komplexe pomoci deťom z nevyhovujúceho rodinného prostredia uprednostňovať možnosti, ktoré smerujú k metódam umožňujúcim ich ukotvenie v prostredí kopírujúcom prostredie rodiny-či už formou trvalého osvojenia, alebo iných foriem náhradnej rodinnej starostlivosti.

Deti bez biologických rodičov majú identické práva a potreby ako iné deti. Odvíjajú sa od nevyhnutnosti zabezpečenia harmonickej výchovy v prostredí lásky a bezpečia, prístupu k vzdelaniu, zdravotnej a sociálnej starostlivosti. Avšak deti bez biologických rodičov prezentujú naliehavú potrebu nádeje a zmysluplnej budúcnosti svojej existencie. Dospeli sme k názoru, že túto im môže sprostredkovať výlučne náhradná rodina. Zámerom našej práce nie je identifikácia, ktorý typ rodičovstva je hodnotnejší. V rámci etických inšpirácií hľadáme znaky, ktoré ich spájajú, a inšpirujeme k toleranciu tých špecifik, ktoré vykazujú prvky inakosti.

Práca poukázala na fakt, že z etického hľadiska nebiologické rodičovstvo spĺňa predpoklady zodpovedného rodičovstva. V rámci formovania osobnosti jedinca predstavuje cestu k úspešnejšiemu prekonávaniu náročných životných skutočností orientáciou na nezištnú pomoc tým, ktorý ju potrebujú.

Zoznam použitej literatúry

1. ATIKINSONOVÁ, R. L. a kol. 1995. *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 156 s. ISBN 85605-35-X
2. BAČÍKOVÁ, A. 2000. Osobnosť zo sociálneho hľadiska. In *Personálna obnova humanity*. Nitra: UKF, 2000. ISBN 80-8050-334-6, s. 159 – 161.
3. BAČÍKOVÁ, A. 2002. Rodina-úspešný determinant formovania osobnosti. In *Dobry človek*. Nitra: UKF, 2002. ISBN 80-8050-556-X, s. 123 – 130.
4. BAKOŠOVÁ, Z. 2005. Životné situácie a prejavy solidarity. In *Formovanie dobrého človeka*. Nitra: UKF, 2005. ISBN 80-8050-947-6, s. 247 – 253.
5. BEDNÁRIK, R. 2005. Človek ako objekt sociálnej ochrany. In *Formovanie dobrého človeka*. Nitra: UKF, 2005. ISBN 80-8050-947-6, s. 191 – 246.
6. BITTNER, P. a kol. 2005. *Deti z ústavů*. Praha: Arton, 2005. 76 s. ISBN 978-80-903473-4-2
7. BLEHOVÁ, N. 2009. Výnimočné. In *Nebyť sám*. ISSN 1336-6025, 2009, roč. 5, č. 1, s. 10-11.
8. BOHOVICOVÁ, M. a kol. 2000. *Profesionálny rodič, alebo gulatá kocka*. Bratislava: Návrat, 2000. 77 s. ISBN 80-967908-1-1
9. BROŽÍK, V. 2004. *Hodnotenie a hodnoty*. Nitra: UKF, 2004. 248 s. ISBN 80-8050-680-9
10. BUBELOVÁ, V. a kol. 2009. *Průvodce náhradní rodinnou péčí*. Praha: OPS při nadaci Terezy Maxové, 2009. 42 s. Bez ISBN
11. DYTRYCH, Z. – MATĚJČEK, Z. 1997. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada Publishing, 1997. 129 s. ISBN 80-7169-587-4
12. FRANTÍKOVÁ, J. 2008. *Dospívající dítě v náhradní rodině*. Praha: Rozum a Cit, 2008. 39 s. Bez ISBN
13. CHMELOVÁ, M. 2000. Život v láske a slobode. In *Personálna obnova humanity*. Nitra: UKF, 2000. ISBN 80-8050-334-6, s. 257 – 263.
14. KLIENOVÁ, K. 2005. Všímať si prežívanie dieťaťa. In *Nebyť sám*. ISSN 1336-60253, 2005, roč. 2, č. 1, s. 18 – 19.
15. KLIMEŠ, J. 2008. *Budování identity dítěte*. Praha: Rozum a Cit, 2008. 48 s. Bez ISBN

16. LANGMEIER, J. – MATĚJČEK, Z. 1974. *Psychická deprivace v dětství*. 3.vyd. Praha: Avicenum, 1974. 400 s. ISBN 08-049-74
17. LESKOVÁ, A. 2005. Sloboda a autorita v rodinnej výchove. In *Formovanie dobrého človeka*. Nitra: UKF, 2005. ISBN 80-8050-947-6, s. 347 – 350.
18. LENCZ, L. 1999. *Etická výchova pre cirkevné školy. 1. časť*. Bratislava: Metodické centrum, 1999. 94 s. ISBN80-8052-047-X
19. LENCZ, L. 2001. *Etická výchova pre cirkevné školy. 3. časť*. Bratislava: Metodické centrum, 2001. 94 s. ISBN 80-8052-131-X
20. LOMNICKÝ, I. 2000. Zodpovedná úloha rodiny pri obnove humanity. In *Personálna obnova humanity*. Nitra: UKF, 2000. ISBN 80-8050-334-6, s. 81 – 93.
21. LOMNICKÝ, I. 2003. Zamyslenie nad etickým rozmerom komunikácie. In *Acta Nitriensia 5. Zborník Filozofickej fakulty UKF*. Nitra: UKF, 2003. ISBN 80-8050-642-6, s. 251 – 265.
22. LOMNICKÝ, I. 2004. Eticko-výchovné formovanie človeka. In *Formácia dobrého človeka*. Nitra: FF UKF, 2004. ISBN 80-8050-744-9, s. 129 – 137.
23. MATĚJČEK, Z. 1989. *Rodiče a deti*. Praha: Avicenum, 1989. 258 s. Bez ISBN
24. MATĚJČEK, Z. 1997. Typologie následků psychické deprivace. In *Psychiatrie*. ISSN 1211 – 7579, 1997, roč. 1, č. 2, s. 72-75.
25. MATĚJČEK, Z. a kol. 1999. *Náhradní rodinná péče*. Praha : Portál 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8
26. MATĚJČEK, Z. a kol. 2002. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3
27. MATEJOVÁ, S. 2006. Pohľad spoločnosti na slobodné matky. In *Nebyť sám*. ISSN 1336-6025, 2006, roč. 3, č. 4, s. 10-11.
28. MIEDZGOVÁ, J. 1994. *Základy etiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. 107 s. ISBN 80-08-01729-5
29. NOSKOVÁ, J. 2005. Vývoj mozgu dieťaťa. In *Nebyť sám*. ISSN 1336-6025, 2005, roč. 2, č. 4 – 5, s. 10 – 11.
30. OLEJÁROVÁ, D. 2000. *Systém ústavnej a náhradnej rodinnej starostlivosti na Slovensku*. Praha: OS DOM, 2000. 57 s. Bez ISBN

31. OLIVAR, R. R. 1992. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5
32. PÁLENÍK, L. – SOLLÁROVÁ, E. – ŠTEFANOVIČ, J. 1995. *Vybrané kapitoly zo psychológie*. Bratislava: Metodické centrum, 1995. 141 s. ISBN 80-85185-95-4
33. PREDANOCYOVÁ, L. 2003. Keď žijeme spolu. In *Acta Nitriensia 5. Zborník Filozofickej fakulty UKF*. Nitra: UKF, 2003. ISBN 80-8050-642-6, s. 293 – 302.
34. PRIEHRADNÁ, D. 2005. Terapeutický program na podporu pripútania v rodine. In *Nebyť sám*. ISSN 1336-60253, 2005, roč. 2, č. 1, s. 4 – 5.
35. PŠENIČKA, O. 1999. *Trblietanie dotyku*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999. 348 s. ISBN 80-88795-14-1
36. ROHÁČEK, M. a kol. 1998. *Zvykáme si jeden na druhého*. Bratislava: Pro familia, 1998. 17 s. ISBN 80-967908-0-3
37. ROHÁČEK, M. 2006. Sú to skvelé mamy. In *Nebyť sám*. ISSN 1336-6025, 2006, roč. 3, č. 4, s. 4-5.
38. ROZINAJOVÁ, H. 1990. *XX a XY*. Martin: Osveta, 1990. 242 s. ISBN 80-217-0113-7
39. ROZINAJOVÁ, H. 1992. *Základy rodinnej výchovy*. Bratislava: SPN, 1992. 246 s. ISBN 80-08-01768-6
40. SALIJ, J. 2003. *Sex, láska, morálka*. Bratislava: Lúč, 2003. 76 s. ISBN 80-7114-410-X
41. SCHAEFFEROVÁ, E. 1995. *Co je rodina?* Praha: Návrat domů, 1995. 164 s. ISBN 80-85495-41-4
42. SINGLY, F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. 123 s. ISBN 80-7178-249-1
43. SPIAZZI, R. 1997. *Základy sociálnej etiky*. Trnava: Dobrá kniha, 1997. 141 s. ISBN 80-7141-167-1
44. TÍŇOVÁ, M. 2005. Rodina na vydýchnutie. In *Nebyť sám*. ISSN 1336-6025, 2005, roč. 2, č. 4-5, s. 12-13.
45. Zákon NR SR č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
46. Zákon NR SR č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

47. ŽBIRKOVÁ, V. 2004. Dieťa potrebuje prezieravú rodičovskú výchovu. In *Formácia dobrého človeka*. Nitra: FF UKF, 2004. ISBN 80-8050-744-9, s. 39 – 44.